

EKONOMSKI RAZVITAK ĐURĐEVCA I ĐURĐEVEČKIH KONAKA – ETNOGRAFSKI PRIKAZ (1926.)

Ivan KRANJČEV

1900.- 1957.

Đurđevac

Grada

Priredio: Nikola Cik

UVOD (Nikola Cik): Ivan Kranjčev rođen je u Đurđevcu 1. ožujka 1900. godine u seljačkoj obitelji. Nakon osnovnoškolskog obrazovanja u Đurđevcu s bratićem Jurjom bio je u sjemeništu u Požegi odakle su zajedno krenuli u zagrebačku bogosloviju. No, 1921. godine je upisao studij geografije s etnologijom i etnografijom na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Ondje je na završetku studija 1926. godine napisao doktorsku disertaciju pod nazivom »Ekonomski razvoj Đurđevca i Đurđevečkih konaka«. Kako je život Ivana Kranjčeva bio je obilježen tradicionalnim načinom obiteljskog života time je očito bio inspiriran pri odabiru teme svojeg rada. Podatke o prošlosti i starinskom načinu života za svoju disertaciju je crpio od starijih stričeva, roditelja i rođaka.

Čitav radni vijek Ivan Kranjčev je proveo kao prosvjetni radnik. Jednu školsku godinu je proveo kao profesor na gimnaziji u Bakru (1924./1925.), a nakon toga se zaposlio u školi u Đurđevcu predajući predmete povezane s geografijom, ali i, prema sjećanju supruge Anastazije, sve što je trebalo jer u Đurđevcu tada nije bilo školovanijeg nastavnickog kadra. Od početka rada u Đurđevcu pa do 1947. godine bio je nastavnik i razrednik na Građanskoj školi u Đurđevcu, a od 1936. godine i njezin ravnatelj. Čitavo to vrijeme, a posebno 1930-ih je kao nastavnik svoje učenike upoznao s prirodnim i kulturnim znamenitostima đurđevečkoga kraja organizirajući izlete na Đurđevečke peske, vinograde na obroncima Bilogore, rasadnike, u Stari grad, rodnu kuću Petra Preradovića, okolna sela, čak i mjesno groblje. Mnogo je takvih izleta i aktivnosti zabilježeno na fotografijama koje je dr. Kranjčev sam izrađivao i brižno čuvao. Čitavog je života Ivan Kranjčev ostao privržen vjeri i Crkvi. Stoga nije pristajao uz komunistički režim što mu je donijelo mnoge nevolje. Bio je uhićen pritvoren i osuđen na godinu dana zatvora s prisilnim radom u Lepoglavi, no pomilovan je nakon 3 mjeseca; vratio se kući gdje ostaje bez zaposlenja. Radio je na gimnaziji u Vukovaru i Bjelovaru dok je njegova mnogobrojna obitelj (majka, supruga i šestoro djece) trpjela siromaštvo. U Đurđevcu pronalazi zaposlenje u školi 1953. godine i tu ostaje do smrti 8. siječnja 1957. godine. Za života nije primio nikakvo priznanje ni nagradu za svoj poštovni etnografski rad i nesebični trud u radu s djecom, a danas njegovo ime nosi gimnazija i jedna ulica u Đurđevcu.

EKONOMSKI RAZVITAK ĐURĐEVCA I ĐURĐEVAČKIH KONAKA.

ETNOGRAFSKI PRIKAZ

IVO KRANJČEV
SREDNJOŠKOLSKI NASTAVNIK

Đurđevac – 1926.

Raspored.

Pomagala	II.
Predgovor	III.
Prvotno ekonomsko stanje Đurđevca i postanak Đurđevačkih Konaka	1
Promjena ekonomskog karaktera i razvoj »Samostalnih Konaka«.....	61
Zaglavak	77 [I]

Pomagala.

1. Hostinek, Joseph, k. k. Hauptmann: die K. k. Militärgrenze, ihre Organisation und Verfassung. Theil I.-II. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1861.
2. Liber rerum memorabilium 1825. an. Spomenica župnoga dvora u Đurđevcu.
3. Esquelete oder Anweisung, wie die Sectiones der Virjaner Compagnie des Loblichen Sct. Georgen Rgmnts aneinander zu setzen sind.

Za usmenu predaju dugujem hvalu vrlo poznavaocima lokalne đurđevačke historije: Dr. Andriji Peršiću, drž. javnom odvjetniku u Đurđevcu, koji mi je i ustupio knjigu Hostinek, o. c.; zatim Tomi i Petru Kranjčevu, starim zavičajnicima Đurđevca; N. Kundačiću, bivšem graničarskom »bandisti«; N. Kovačiću, bilježniku u miru, koji mi je ustupio mapu »Esquelete o. c.«; u poznavanju recentnih stvari i uvidu u gruntovne nalaze savjetom mi je pomagao Ing. Franjo Pecrik, sreski drž. mjernik.

I vlastito iskustvo ubrajam u pomagalo. Sâm sâm se rodio i sedam godina djetinjstva proživio u zadružnoj kući. Roditelji i rođaci svi mi bijahu članovima zadruge, stoga su mi sve zadružne uredbe i običaji dobro poznati. Kako potječem iz seljačke obitelji, to sam utisavši onaj plebejski duh crpio svoje spoznaje upravo na najjačem vrelu.

[II]

Predgovor.

Đurđevac je danas mjesto srednje gospodarske jakosti. Do svoga današnjega ekonomskoga obika došlo je postupnim razvitkom iz primitivne stočarske ekonomije. Prikazati tu evoluciju upravo svrha je ovom razlaganju. Kod toga je naglašeno, kako su se Konaci đurđevački – isprvično identična cjelina s maticom kućom u Đurđevcu – svojevremeno gospodarski od nje izdvojili i stvorili samostalne naseobine.

Izlažući ekonomsku evoluciju ne mogasmo mjestimice prešutjeti i

<i>Raspored.</i>	
<i>Pomagala.</i>	<i>II</i>
<i>Predgovor</i>	<i>III</i>
<i>Prvotno ekonomsko stanje Đurđevca i postanak Đurđevačkih Konaka</i>	<i>1</i>
<i>Promjena ekonomskog karaktera i razvoj »Samostalnih Konaka«</i>	<i>61</i>
<i>Zaglavak</i>	<i>77</i>

etnografski momenat. Naročito je to učinjeno tamo, gdje se čini, da su etnografski biljezi naroda uzročno povezani s ekonomskom evolucijom – ili je ekonomsko stanje vremenski uvjetovalo stanoviti etnografski karakter s obzirom na mentalitet te gospodarski i društveni život naroda. [III]

Prvotno ekonomsko sanje Đurđevca i postanak đurđevačkih konaka.

U današnje trgovište Đurđevac ubrajahu se još u srednjem vijeku osim utvrđenoga kasta i opiduma Đurđevca još sedamdeset selaca, što se prostirahu zapadno i jugozapadno od same utvrde. Bila su to mala mjestanca kmetova seljaka. Smještena su bila većim dijelom uz staru rimsku cestu, tada još dobro očuvanu, koja je vodila sa zapada iz Varaždina na istok prema Sirmiumu. Kako je uz Dravu teren bio vrlo močvaran, nizak, prolazila je cesta dravskom dolinom držeći se povišeg terena uz pristranke Bilogore. Tako je obrubljivala s južne strane današnje đurđevačko polje. Kad je pak načinjena nova cesta, koja teče od stare rimske nešto sjevernije bliže Dravi prosjecajući sam Đurđevac, izgubila je stara cesta svoju važnost, sve se više napuštala, dok joj danas postoje još samo trgovci. Radi smanjenja njene važnosti [1] s jedne strane, a s druge strane radi nesigurnosti nastanjivanja u višim manje šumskim krajevima za vrijeme turskih provala, žiteljstvo okoliša sve se više zbija uz cestu oko utvrđenog grada Đurđevca. To je ujedno početak većeg proširivanja i osnutak današnjeg Đurđevca. Mnogi od onih zasebaca u ono vrijeme posve su nestali, a na njihovom mjestu su danas polja. Jedini, koji su se jedinstveno izgradili i povećali, jesu Virje (nekad Prodavić zvano) i Novigrad (prije. t. z. Komarnica).

Brojem žitelja Đurđevac neprestano raste. U vrijeme »krajine«, »granice« bio je središte đurđevačke regimente. U njegovoj kompetenciji nalazilo se 80.911 duša (Hostinec, I. T.). To je bilo sredinom 19. vijeka (1861.). Samo pak mjesto Đurđevac moglo je brojiti koju četvrtinu ili petinu današnjeg broja. Žiteljstvo su sačinjavali sami Hrvati, rimokatolici, a govorili su kao i danas kajkavskim dijalektom. Današnji se dijalekat već donekle razlikuje od staroga, jer imade sve manje starih riječi, a sve se više natrunjuje književnim riječima i izrazima.

Žitelji su odreda stočari i ratari. Z to govore i svi prirodni uvjeti.

Zemlja, što se stere između Bilo gore [2] i mjesta Đurđevca jeste ravnica sa slabim nagibom tla k sjeveru prema tijeku rijeke Drave. Tlo sastoji od aluvijske humozne pjeskulje, vrlo plodno i podesno za uspijevanje šume i kulturu biljaka. K sjeveru od Đurđevca smjerom Drave pruža se pô kilometra širok, do 15 km dugi pješčani prud zvan »Đurđevački Peski«, teren neplodan i pust. Sa sjeverne i južne strane Pijesaka pružala se prije gusta hidrofilna šuma johe (jalšik), ponešto hrastika i bukrika. To je t. z. »bereg«, tlo vrlo močvarno, za kultivaciju nepodesno, ali zbog paše za stoku dosta važno. K sjeveru od brega biva tlo nešto višim; to je zemlja crnica, tlo obrašteno prije hrastvom šumom – kraj, gdje su se s vremenom razvili đurđevački konaci.

Stočarstvo je bilo glavni oslon gospodarstva. Po broju i vrsti stoke cijeni se bogatstvo kuće. Veći broj goveda i konja uvijek daje prednost nekoj kući pred onom, koja imade manje ili uopće ne imade kao glavnu stoku goveda i konje, nego možda samo svinje pa ovce. Obično svaka kuća drži nešto konja potrebnih za vožnju. Koliko se samo može, drži se krava i svinja. Slabije kuće držale bi mjesto većeg broja goveda svinje ili svinje.

Prehrana stoke.

Stoka se prehranjuje za ljetne periode [3] pašom, za zimnje pričuvnom hranom. Ljetna perioda počinje s ranoga proljeća, čim zazelenje šume te poraste trava, i traje do u kasnu jesen. Kako je spremanje pričuvene hrane za zimsku periodu teži posao, nastoji se s ljetnom periodom napasanja zategnuti, koliko se samo može. Za svinje gotovo i ne ima zimske periode, jer se one tjeraju na pašu besprekidno osim najljucih zimskih dana. Goveda, konji, ovce drže se za zimovanja u štalama. Salaši, majuri ili spaije, u kojima bi boravila stoka preko zime, isprva su rijetko gdje načinjeni odjelito od kuće; nije ih pak ni trebalo praviti, jer mjesta napasane nijesu bila daleko od kuće u prvim vremenima.

Stoka se napasala na: posebnim zajedničkim pašnjacima (Hutweiden);

na livadama;

njivama;

po berečini i šumama;

po Pijescima.

Zajednički pašnjaci su 1850. g. postali općinskim vlasništvom. Na njima imade svaka kuća besplatno pravo napasanja svoje stoke bez obzira na broj. Ta zajednička svojina ne smije se oštećivati ni svojatati. Ipak, općinsko starješinstvo može iznimno nekome da [4] doznači koji dio zajedničkog zemljišta, da si dotični sagradi na njima kuću, vrt te najnužniji komadić za obdjelavanje.

Kako su pojedine kuće i gazdinstva držali vrlo veliki broj stoke, postadoše doskora zajednički pašnjaci nedostatnima za svukoliku prehranu. Prema broju glava stoke nije se moglo namaknuti dovoljno takovih pašnjaka, što se vidi i iz skrižaljke, jer za ljetnu prehranu trebaju prosječno:

vrsta stoke	dobrog pašnjaka jutara	slabijeg pašnjaka jutara
konj	1	2
vô	5/6	1 4/6
krava	4/6	1 ½
tele ili ždrijebe	2/6 – 3/6	2/6 – 3/6
ovca	1/15	2/15
svinja	1/12	2/12

(Hostinek etc. p. 182)

Ukupni broj jutara pašnjaka podijeljen brojem napasane stoke pokazuje snagu pašnjaka i značenje za zajedničku ispašu.

Đurđevačka je općina posjedovala vrlo malo zajedničkih pašnjaka. Naravno je, da su oni namnožavanjem kuća i njihove stoke rapidno gubili na svojoj važnosti, jer nijesu mogli više ni izdaleka da podmire tražbini. Usljed toga moralo se tražiti novih vrela ispaši. [5] Čim se ta našla, zajednički pašnjaci odlukom općinskog starješinstva prestaju se zajednički izrabljivati, oni postaju vrela općinskih spekulacija.

I livade jednim dijelom godine služe stoci za ispašu. No livade su tek ograničeni pašnjaci. Od sredine ožujka pa sve do sredine rujna nije dopušteno na njima napasanje blaga, jer se trava, što u to vrijeme naraste, kosi, suši i kao sijeno sprema za pričuvenu hranu stoci u zimi. Svinjama je uopće zabranjen ulaz na livade, jer rujući uništavaju biljno korijenje. Livade su dvovrsne po položaju, jedne su niske, druge breznate. Na prvim se često zadržava voda, bar dosta dugo s proljeća i jeseni, dok su druge tako položene, da im voda lako otječe. Sve livade uz bereg i Pijeske su niske livade. Osim toga što na nekim livadama poraste »vošč« ili preslica (plodni izdanak *Equisetum pratense*) koju govedo ne će da jede, ograničene su neke livade isključivo samo za konje – konjske livade.

I njive ili oranice mogle su poslužiti za pašu stoci. Nakon što se neko vrijeme težila koja kulturna biljka (kukuruz, pšenica i dr.) na stanovitom dijelu zemljišta i zemlja se tim iscrpila, napustilo bi se za nekoliko godina to zemljište, da se fiziološki [6] poboljša. To je bio ugar ili praja. Na praji bi porasla trava, stoka bi dolazila, nalazila hranu i u isti mah gnojila zemlju. Kad se praja odmorila, ponovno bi se zasijavala, a na praju bi dolazilo dosad izrabljivano tlo.

Običaj da se zemljište ostavlja na ugaru ubrzo je prestalo u Podravini. Pred kojih četrdest godina već je to bila rijetkost. Vrijeme, kako dugo bi zemlja ostajala na ugaru sve se više skraćuje, dok se na posljetku svake godine redovno svaki za obrađivanje podesni dio zemlje izorava i zasijava. Sad više nije bilo napasanja na prajama. Napasati se moglo još samo ono vrijeme iza pospremljenih ljetnih plodina (iza žetve i bratve) pa do ponovnog izoravanja u jesen ili u proljeće. Važnost i zamašitost napasanja na njivama spala je tako na minimum. U novije vrijeme i ne imade više nikakve važnosti, otkako se zemljište izorava nabrzo iza pospremljenih plodina.

Po njivama i livadama napasati je mogao svatko, koliko je god htio. Nije polazio svaki samo na svoju livadu ili njivu, već je svaki imao jednako pravo na sve njive u vrijeme, kad bi to bilo dopušteno. [7]

Prvotna kućna ekonomija bila je tako normirana, da joj je stoka bila osnovica. Od stoke je dolazio glavni prihod, a uza to činila je ona i znatan dio ishrane kućne družine. S tih razloga nastojalo se držati stoke što više. Dešavalo se tako, da bi koja kuća držala stoke i više no što je mogla prehraniti. Iz toga su se često rodile i loše posljedice po stočarstvo: loša hranidba i nedostatna njega otvarala je put ka

stočnim zarazama; sama stoka usljed slabe hranidbe gubila je na svojoj rasnoj i onako ne osobitoj kvaliteti.

Nego jedno izdašno i neprocjenjivo vrelo ishrane za stoku bile su okolne imovinske i erarske šume. Za »granice« su »stare pravice« graničarima ponovno potvrđene, te su iz tih šuma uživali mnogostruku korist. Svaka je kuća besplatno dobivala drvo za ogrjev i gradnju potrebnih zgrada. Pored redovite godišnje doznake (Anweisung, »avajzug«) drva za gorivo dopušteno je besplatno u određene dane u tjednu izvoziti iz šume suhe ili drukčije kao otpatke označeno drvo, a k tomu i kupiti različite šumske plodove kao žir, bukvicu i dr. A najveću korist pružale su šume svojom pašom. Šumska vegetacija [8] bila je vrlo bujna, šume su mjestimice bile gotovo neprohodne. Proređivanje ovakovih gustina bilo je upravo nužno radi što pravilnijeg uzrasta i njegovanja šume. Za ljetne periode stoka obitava u šumi. Pastiri sijeku pregusto izrasle mlađe izdanke kao i sve niže poraslo granje na krošnji stabala, a stoka to »brsti«. Obilna je i trava, što poraste u šumi, osobito na mjestima koja neko vrijeme ostanu posteđena (»branjevine«).

Šume su tada osim ono malo polja na južnoj strani Đurđevca i nešto vinograda na ograncima Bila zauzimale sav mjesni okoliš istočno i sjeverno sve do same Drave. K tomu kompleksu valja ubrojiti i šumu bilogorsku.

Toliki šumski areal bio je dovoljan, da prehrani svelikolu stoku, t eono, što nije mogao dati privatni posjed zajedničkih pašnjaka, livada, oranica, to se našlo u šumama. Broj stoke i time imućstvo kuće vezano je o iskorišćivanje šume. Dogod je po šumi zelenila, dotle bi goveda, svinje i ovce nalazile u njoj hrane. Svinje su uz pašu tražile i žir, bukvicu te druge šumske plodove. Osobito je važan žir. On je svojevremeno bio – kao što je to još i danas u [9] nekim stranama naše zemlje, poglavito u istočnoj Srbiji – jedino i glavno sredstvo za tovljenje svinja. Kako se onda i nije produciralo mnogo žitkavan kućne potrebe, žir je imao svoju golemu važnost. Pod jesen bi se svinje gonile u hrastove podravske šume i tu bi se toville.

Postoji doduše intencija viših vlasti o ograničenju i normiranju broja krmaka: tako na svakoga člana kućne zadruge otpada po 1 komad iznad godine ili po dvoje ispod godinu dana starih krmaka. No ta odredba bila je iluzorna, jer je obilje žirovine bilo uvijek veće od njene potrošnje, a k tomu nijesu sve kuće držale svinje ili ih nijesu držale u jednakom broju. I bukvice je bila od velike koristi po svinje. Nje se nalazilo u šumi bilogorskoj.

Stanovi za stoku po šumama bili su samo privremeni; načinjeni od granja, posve jednostavno. To i nijesu pravi majuri; bilo je i pravih majura, a ti se ovdje stalno zovu »konaci«.

Spomenut ćemo ovdje, da su o Pijesci, svojom oskudnom psamo- i kserofilskom vegetacijom, davali u stanovito godišnje doba, osobito s proljeća, nešto mršave hrane stoci, napose ovcama. Imade – a bilo je prije još i više – posve golih predjela Pijesaka, ali tamo, gdje [10] pijesak graniči s okolnim niskim bregom, obrašten je sitnom travom i korovom, a tako i po malim uvalicama unutar pješćanih humaka. I Pijesci su tako hranili stada po gdje koje siromašne obitelji.

Stočarstvo se dakle usljed povoljnih prilika moglo razvijati i biti za dugo vrijeme glavnim dijelom ekonomije, tako dugo naime, dogod se žiteljstvo nije jače namnožilo.

Konaci.

Već vrlo rano po naseljenju i grupisanju življa u sadašnji kraj, đurđevačke kuće tražile bi zgodne krajeve za ispašu svoje stoke. Osobito je to bio slučaj, kad bi zbog porasta zadružnih članova valjalo povećati i status stoke. U potrazi za pašom stizalo se, kako smo već čuli, po najbližoj okolnoj šumi, koja se sterala u okoliš nedaleko samoga mjesta. Ali osim onih krajeva, našli su se i drugi. S onu stranu Pijesaka k sjeveru sve do Drave sterala se berečna jalševa te gusta hrastova šuma. Upravo taj kraj svojim obiljem žira te bujnom travom privuče k sebi najviše interese žitelja. Od rana proljeća pa do kasne jeseni nalaze se u tim šumama stalne pastirske čete s govedima, svinjama i ovcama. Kako su pak znatno udaljeni od kuća, ne vraćaju [11] se od proljeća do jeseni kućama, već se ulogore po šumi.

Kako su ovi šumski krajevi, kad se iskrče, vrlo povoljni za kultivaciju, naći je tamo već vrlo rano iskrčenih manjih dijelova šume, gdje bi se zasijalo kukuruz ili drugu koju biljku.

Želja je svake kuće, da podržaje stalno stoku u toj hrastovoj šumi.

Kako tradicija tvrdi, bilo je već vrlo rano, možda pred kojih 150 godina unatrag, takovih kuća, koje su znale izrabljivati koristi iz dravskih šuma. Ne samo da bi u šumi napasali stoku, nego su iskrčili nešto šume i zemlju obrađivali. Za stoku su načinili obore (»torove«) i štale, kamo bi je zaklanjali od nevremena ili noću ispred vukova, kojih je tada bilo vrlo mnogo u ovim stranama.

Iskrčena zemlja bivala je iz običaja vlasništvo zadruga, kuće. Takav kultivirani dio zemlje (bilo oranica, bilo livada) u dravskoj šumi, koji je pripadao nekoj kući u Đurđevcu i k tomu uzet kao uporište za daljno iskorišćivanje okolne nevlasne šume – zvao se od najdavnijih vremena: k o n a k.

Konaci su se zbog svoje velike koristi sve više množili. Za krajine su graničarima državne vlasti čestoputa stanovite dijelove [12] šume ustupale uz neznatne otštete u vlasništvo u svrhu kultiviranja. (»die ausserhalb der Waldmarhern gelegenen Waldaussprungswinkeln, können den grundbedürftigen Grenzhäusern zu Ackern und Wiesen oder Obst- und Weingärten ins Eigenthum überlassen werden.« Hostinek, o. c. T. I. p. 185.)

Od takovih parcelacija postajahu konaci.

Veliki dijelovi erarskih šuma podijeljeni su zadrugama. Svaka veća zadruga, koja nije imala dovoljno zemlje, dobila je za obrađivanje po neki dio takove šume. Šuma se iskrčila, a zemlja pretvorila u oranicu ili u livadu. Na taj način dobilo je mnogo zadruga konake, koji su katkad zauzimali kod pojedinice zadruga prilično opsežan prostor.

Postanak je dakle konaka vezan o parcelaciju i krčenje šuma.

Prvi njihov začetak tražit im je u prvotnim sporadičkim pastirskim stanovima, proširenje (Oermehrung) za daljnje parcelacije šume, a doživjeli su konačno i metamorfozu svog prvotnog značenja u novije vrijeme, kako ćemo vidjeti iz daljnjeg razlaganja.

Bez sumnje su konaci morali biti od uticaja na cjelokupni ekonomski život. Oni su omogućili za dugo vrijeme poentirani [13] stočarski karakter ekonomije, a i poslije, kad je stočarstvo stupilo u pozadinu, a razvijala se sve većma ekonomija ratarska – tome ratarstvu su upravo konaci postali glavni osnov.

Ratarstvo.

Tek iza stočarstva dolazi po važnosti svojoj na drugom mjestu ratarstvo. I sva primitivna ekonomija bazira na tome, jer je samo bavljenje oko stoke jednostavnije i mnogo lakše nego obrada zemlje. Zemlja se obrađuje ukoliko je samo najnužnije, t. j. od nje se želi dobiti u prvom redu toliko žitka, koliko je potrebno za kruh, a zatim jednu za godišnju (napose zimsku) prehranu ukućana dovoljnu količinu zalihe nekih biljaka za jelo kao krumpira, heljde, prosa, graha, ječma i nekih dr. Od svega toga producira se godišnje obično toliko, koliko je potrebno za potrošnju. Oko viška proizvoda se ne nastoji.

Uz takovo ekonomisanje dobiva čitava priskrba i cjelokupno ekonomsko nastojanje stabilni karakter: od godine do godine produkcija se ne povišava, ona je svake godine jednaka uz uobičajeni minimalni višak potrebit za namirivanje poreza i drugih izdataka. No i to pritječe većim dijelom od [14] stoke, ne s ratarske privrede.

Čovječjem nastojanju i kultivaciji podvrgnuto tlo dijeli se u:

- oranice ili njive (mekote),
- livade (sjenokoše),
- vrtove, voćnjake i travnike,
- vinograde.

Gotovo svaka imućnija kuća imade svoj vinograd, koji namiče vino, a pored toga imade u njemu zasađenog raznog voća kao breskve, orasi, kesteni, kruške, jabuke, šljive, kutine ili dunje, mušmule, oskоруše i dr. U ponekim većim vinogradima imade nešto livade zvane »podolje« te ponešto šume zvane »kolinjak«. Vina rodi obično samo za kućnu potrebu, prodaje se izuzetno u veoma prijekim potrebama za namirenje kućnih troškova, ne mogu li se ovi namiriti iz kojeg drugog vrela.

U obrađivanje vinograda spadalo je osim samog njegovanja loze obično po troje kopanje na godinu. Kopalo se, da zemljište bude rahlije i da loza ne zaraste korovom. Trsovi nijesu sađeni nikojim redom, niti su tako pomno njegovani kao danas. Moderno štrcanje galicom, sumporom, kalemljenje i različito

drugo oplemenjivanje [15] kao i gnojenje nije se nikad prije upotrebljavalo, pa ipak su vinogradi bolje rodili no sada. Ali tada nijesu poznavali ni trsnih bolesti.

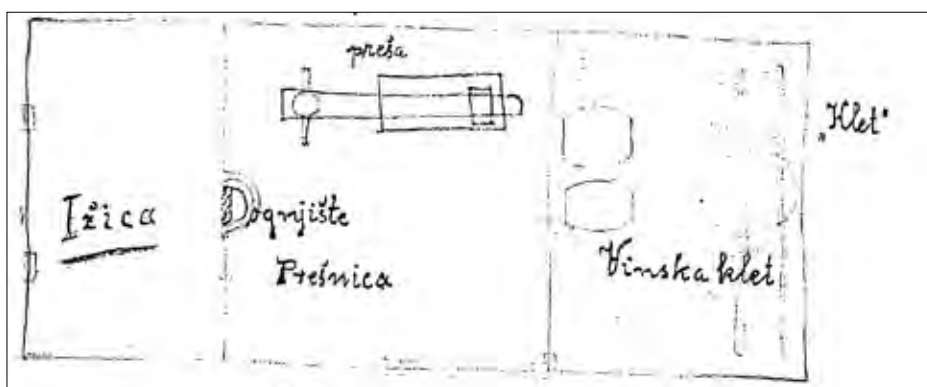
Uvijek se vinograd smatrao kao nešto, što ne mora da bude, ali kao nešto, što služi kući na diku i kao neka vrsta razonode i uživanja. Tome pridonosi i to što su vinogradi po smještaju svome vrlo slikovito smješteni na malim razgrancima Bilo – gore. Tijekom vremena promijenila se prvašnja slika vinograda, budući da su dijelovi njih samih kao i njihovih šuma pretvoreni u oranice i livade. Te su promjene uzrokovane bilo propašću vinograda bilo nestašicom i potrebom novog zemljišta za produkciju drugih plodina.

U svakom se vinogradu nalazila »klijet«. To je kućica načinjena od drva i to od čitavih balvana, panjeva, zvanih »brvna«, »brvenje«. Klijet služi za odmaralište i zaklon te za spremu potrebnog oruđa, posuđa i vina.

Po unutarnjoj svojoj raspodjeli klijeti imitiraju uglavnom kuće. Stare klijeti su redovno pokrivene slamom.

Vazda se u klijeti održavao život onaj, kakav je vladao kod kuće. Veće [16] obilje u namještaju, posuđu, suđu, red i poredak u kući sve je bilo raspoznati i u klijeti.

Prosječno su zadruge posjedovale jedno do tri jutra vinograda.

CRTEŽ »Klet«

Vrtovi, voćnjaci i travnici pripadali su ka »gruntišću«, t. j. onom dijelu zemlje u samome mjestu, na kome je sagrađena kuća.

Straga za svakim dvorištem obično bi se nalazio vrt, omanji dio zemlje, gdje bi se sijalo i sadilo kuhinjsko bilje. Još niže iza vrta ili upored s njime dolaze voćnjaci i travnici. Voćnjaka uostalom nije nikada bio veliki broj. Voćarstvo kao takovo bilo je nerazvijeno. U ono malo voćnjaka, što ih je bilo, glavni su reprezentanti jabuke, kruške (tepke) i šljive. Orasi su tipični nasad kao i ispred kuća, po dvorištima i drugdje. U pjeskovitom predjelu oko »Pijesaka« sadili su dud. I sad se zove kraj, gdje je nekad bilo mnogo dudova, »dudara«. No svilene bube nisu se nigda gojile. [17]

Voćarstvo i vinogradarstvo nije nikad imalo većega značaja za narodnu privredu. Od grožđa se pravilo vino, a to se sve potrošilo u kući. Voće što se ne bi potrošilo odmah, spremalo se kao obično ili kao osušeno za zimu. Za prođu nije dotjecalo. Koji su imali voćnjake, pravili bi često od voća mošt, napitak, napose od jabuka »jabučinu«, od šljiva »slivoš«, što je negda bilo dosta rašireno. Pečenje rakije svake vrsti bilo je uvijek vrlo omiljelo, a osobito cijenjena rakija »šljivovica« i »ruškovača«.

Gdje nije bilo posebnih voćnjaka, zauzimao bi ostali dio »gruntišća« iza vrtova travnik. Travnici su zapravo livade. Razlikuje ipak od ovih svojom svrhom u koju služe. Dok se s livada redovno sprema sijeno, travnici služe ili za ishranu peradi, svinja i ostalog blaga, što se nalazi kod kuće u malom broju. Čestoputa u nedostatku prihrane za stoku nađe se na travniku prva pomoć, jer kako su travnici gnojniji, brže i jače poraste na njima trava nego na livadama, pa se mogu po višeputa »prikašati«. Travnici se kose neodređeno, prema potrebi. Ako su veći, primaju značaj pravih livada. Travnici su za Podravinu uopće tipični.

Neznatnu kultivaciju zahtijevaju [18] livade. Nastojalo se imati samo toliko livade, koliko je bilo potrebno za spremanje zimske pričuvene hrane stoci. Konjsko sijeno, u kome je vošća, a manje šaša, jeste samo za konje. Za goveda svako ostalo bez vošća; za ovce je valjalo birati fino, mekano i posve zdravo sijeno, nije li gospodar htio, da mu usljed hrđave hrane ne propadnu (ne »poluskaju«).

Obična košnja livada, nijesu li pod vodom, biva dvaputa godišnje. Prva košnja je uvijek obilnija i kvalitativno bolja od druge košnje, koja na brežnatim livadama za sušnog ljeta može i da izostane.

Multiplikacijom žitelja i stoke valjalo se skrbiti uvijek za nove livade. I to je tako bilo sve dogod se do novih livada moglo doći na lagani način.

A dolazilo se do novih livada krčenjem šume i šipražja. Sjećaju se naime još i danas najstariji ljudi u selu, koji su još u životu, kako je nekoć bilo zemlje u izobilju. Svatko je mogao povećati svoj posjed, koliko je samo htio. Između Pijesaka i današnjeg mjesta Đurđevca bila je šuma. Svaki si je mogao u toj šumi za svojom kućom iskrčiti šume, koliko je god htio, i to iskrčeno tlo bi mu tada pripalo u vlasništvo. U istinu su to činili [19] vrlo rijetki gospodari. Iskrčili su si toliko samo, koliko su trebali za travnike. Valja uzeti u obzir i to, da je zemljište, pa bilo već i iskrčeno i za obradbu gotovo, bilo vrlo neznatne cijene, baš zato što se lagano došlo do njega.

Stoga premda im je stajalo na raspolaganje, nijesu gotovo nikad išli preko najnužnije mjere. Gomi-lanje posjeda i privređivanje na dobit nije bilo poznato. Što više bilo je slučajeva, kad su krajiške vlasti prisilno nastojale skloniti žiteljstvo, da si iskrči, podijeli i kultiviranju podvrgne stanovite komade zemljišta. Tako je poznato još sada mnogima, kako se parcelirao sav šumski kraj između »Pijesaka« i samog mjesta Đurđevca. Svaka je kuća morala da uzme jedan stanoviti minimum, i ako nekima to ne bijaše s voljom. Tko je pak htio, mogao je dobiti uz gotovo nikakvu cijenu (forintu po jutru) livade koliko je god htio. No, bilo ih je vrlo malo, koji su se tom zgodom pokazali nešto ambicioznijima te okupirali nešto veće komplekse zemlje.¹ [20]

Mimogred budi rečeno: sav taj teren zvan »za Gradom«, danas su vrlo lijepe livade.

Tek u poznije vrijeme, kad je usljed namnoženja broja stoke morao biti ograničen, a šume kao vrelo ishrane postale neuračunljive, livade dobivaju sve veću vrijednost. Tad se svaki kutić zemljišta, koji se iole mogao, upotrebio za livadu. Još veći značaj dobivaju onda, kad je nadošla potreba, da se stoka uzdržaje uglavnom od pričuvene hrane.

Od svega tla, što je određeno za kultiviranje, najintenzivniji rad ruku čovječjih iziskuju oranice ili njive. U ranijim vremenima nastojalo se držati kulturnoga tla za oranice ne više, nego koliko bi dostajalo, da se prehrani kuća. Uzme li se u obzir, da je negdašnji način hranidbe tražio mnogo manje žita nego današnji, izlazi razumljivim, zašto su tadašnje zadruga pa i velikim brojem glava imale razmjerno prema današnjem stanju vrlo malo oranica ili »mekotâ«. Žitka se, kako smo već kazali, nije nikad produciralo za prodaju. Glavni razlog, koji je tada sprečavao veću količinu produkcije i nije dopustio, da se ona razvije kao vrelo privrede većega stila, ležao [21] je u prenapornom i slaborentabilnom trudu uloženom oko obrade oranica.

Način obrade bio je primitivan. Oralo se nezgodnim drvenim plugom pa i to ne svagda u pravo vrijeme niti tako pomno kako danas. A nije ni mogao drveni plug da okrene zemlju tako duboko, već se samo »išaralo« po površini. A korijenju biljke za napredan brzi razvoj ništa toliko ne treba, koliko usitnjena zemlja da je korjenici lakše probijaju. To se tim više trebalo činiti, jer se zemlja ostavljala kao »praja« t. j. na ugaru. Fiziološko naime popravljjanje tla nije se vršilo kao danas gnojenjem; nego bi se zemlja ostavila u »praji«. Stanoviti dio mekote nakon pargodišnjeg izrabljivanja ostavlja se par godina neobrađivan. Korov, što poraste na takovom neobrađivanom zemljištu za vrijeme mirovanja naknađuje zemlji oduzete razne mineralne soli. Kad se zemljište naime ponovo izore, korov sagnjije i ostaje u tlu. Posve je jasno, da takovo gnojenje ne može ni izdaleka da sanira tlo onako i onoliko kao stajski gnoj. Da se nije gnojilo stajskim marvinskim gnojem, razlog je u tome, što se stoka gonila na pašu, a nije se u štali hranila, i tako se gnoj prosuo bezvredno. [22] Samo stalno u staji hranjeno blago daje korisni gnoj; stoga imadu današnja relativno i manja gospodarstva mnogo više gnoja, jer im stoka ostaje u staji.

¹ [Moj otac pripovijeda, kako je mom djedu kod iste parcelacije državni mjernik nudio za 10 forinti, neka si izabere, gdje god hoće 10 jutara zemlje podesne za livadu, a on nije htio da uzme s razloga, da mu je suvišno.]

Ostavljanje zemljišta u praji ili ugaru bilo je u običaju još, koliko tradicija pamti, do pred kojih 40 – 50 godina. Otada se već počelo nastojati da se što više zemlje istovremeno iskorišćuje. No kako praksa dokazuje, nikako nije dobro uzastopce zasijavati tlo, jer s vremenom bude posve iscrpeno. Stoga da zemlja nosi ipak neku korist, uvelo se od to doba mjesto ugara poboljšavanje tla na korisniji način zasijavanjem grahorice (kasnije i djeteline). Taj istom u novije vrijeme u modernoj agrikulturi znanstveno probirani metoda postao je od ne male ekonomske važnosti. U prvom redu čitava zemlja mekota donosi u istom vremenu prirod, a za tim se i išlo; u drugom redu, tlo se ne kakogod, nego upravo solidno popravlja. Bakteriofilni naime gomoljici na korijenju leguminosa (grahorice, djeteline i dr.) pribavljaju tlu, koje se obogati takovim korijenjem, obilno dušičnih soli. (Dr V. Voule, Biologija bilja. Zgb. 1921.).

Uostalom pravilo, da se na istom [23] mjestu ne smije uzastopce težiti ista biljka, bilo je poznato od davnine.

Uz valjano oranje dobro đubrenje je neophodni uvjet rodnosti tla. Kako ni jedno ni drugo nije bilo dovoljno, posve je prirodno, da sav prenaporni posao kultiviranja nije bio bogzna kako unosan.

Ne samo da je rad bio slabo isplaćivan, nego je k tomu bio i vrlo tegoban. Uglavnom vrijedi pretpostavka: danas zemlju obrađuje blago i stroj, prije ju je obrađivao čovjek svojim rukama.

Osim oranja blago se za drugi rad u polju gotovo i nije upotrebljavalo. Uzgajanje kukuruza, a to je pored pšenice bio najvažniji produkt mekote, zahtijevalo je silno mnogo posla: pošto je zemlja izorana, prodrljena, usitnjena, valjalo ju je posebnom biljegom biljegovati; na obilježenim se mjestima sada motikom kopale jame za sjeme (»jamičevanje«). Najprije su težaci u svaku jamu ponosili i podložili malo gnoja, ako bi ga bilo, a zatim se na gnoj stavljalno sjeme. Jamice bi ponovno zagrtali motikom. Kad iskljuje kukuruz, ponikne s njime uvijek i neželjeni drugi korov. Da se taj odstrani, a ujedno da se i zemlja, [24] koja se na svojoj površini ukrutila, rasklima i načini šupljikavijom za bolju ekshalaciju, valjalo je cijelu njivu okopavati. Mnogo vremena, mnogo truda i mnogo radnih snaga utrošeno je za takav posao. Multipliciranim pak potroškom vršilo se drugo okopavanje zvano »ogrinjanje«. Oko svakog kukuruznog izdanka valja da se zemlja motikom prigrne u mali kup. To se radi, kad biljka malo ponaraste, kako bi imala što više zemlje za gornje površno ukorjenjivanje i podržavanje vlage. Nakon drugog okopavanja ili »ogrinjanja« cijela je njiva stavljena u male kupove zemlje. U najdavnije vrijeme bi ogrinjali tako, da bi se oko svake stabljike pravio zaseban kup zemlje. Neznatna prištednja na trudu postignuta je poslije time, što se po tri, četiri stabljike uzdužnim jednim nasipom spojile kao u jedan humak. U novije vrijeme, napose danas za ere gospodarskih poljodjelskih strojeva, vrši se taj posao plugom kopačem dotično ogrtačem.

Pšenicu i druge žitarice valja čestoputa pljeviti. To doduše nije prenaporno, ali iziskuje mnogo vremena i mnogo radnika.

Vrste žita bile su odvajkada:

kukuruz, pšenica

raž, ječam i zob.

Kukuruz je glavno žito. Njim se [25] prehranjuju ljudi, a koliko ga dotječe, zobi se i deblja njime stoka. On se melje na sitnije brašno (na »fló«) za kruh, i kao krupnije brašno (»šrot«) za blago i perad.

Kukuruz je za ishranu obično najvredniji. U nekim kućama, gdje ne bi bilo tlo podesno za kukuruz, dolazi namjesto kukuruza ječam ili raž. Ječam je svakako kruh sirotnijih, dok je raž svojina bogatijih.

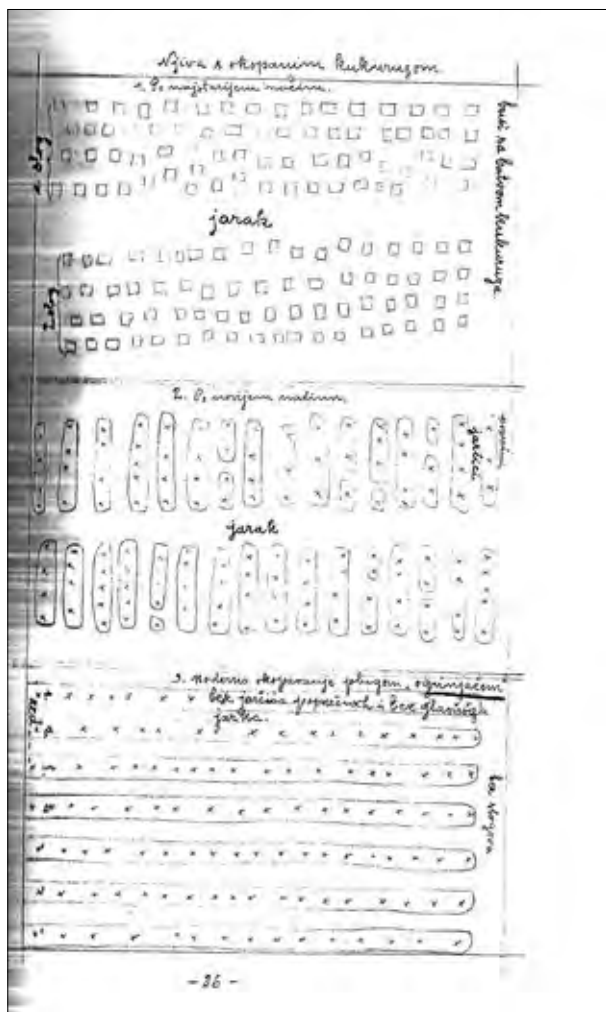
Kako je kukuruz imao veliku važnost, sadio se i tamo, gdje se inače i moglo sijati koje drugo žito. Na konacima se uopće gotovo i nije nigda sijalo koje drugo žito van kukuruz.

Zob se sijala, gdje je bilo na pretek zemlje. Njom se zobili konji, volovi, ždrebad i telad. Općenito se zobi malo sijalo.

Mnogo više nego danas sijalo se heljde i prosa. Heljda uspijeva i na pjeskovitom tlu, pa su je mnogo sijali, a siju je i danas, na nekim mjestima Pijesaka. Oljušteno zrno prosa i heljde kuhalo se kao »kaša« te bilo važnim faktorom u dnevnoj izmjeni hrane i hranidbe.

Grah se oduvijek običavalo sijati zajedno sa sjemenkom kukuruza. [27] Na istoj mekoti po kukuruzu siju se bundeve i turkinje. Od bundevina sjemena pravi se kod kuće od davnine poznato »košćicino ulje«, koje se upotrebljava za jelo i posvjetu.

Na mekoti se također sadi i krumpir, no naći ga je često nešto zasađena i po vrtovima.

CRTEŽ »Njiva s okopanim kukuruzom« [26]

Uz međe, ograde ili uopće na manje važnim mjestima našlo bi se sirka (za pravljenje metâlâ) i sunčanica. Za blago bi se u novije vrijeme stala sijati repa.

Nije bilo kuće, koja ne bi redovito svake godine odredila stanoviti manji ili veći dio na mekoti, gdje bi se te godine posijala konoplja ili lan. Obje biljke davale su izvrsno domaće platno. Domaća industrija platna bila je uvijek tako obljudljena, da je mimo namirenje kućne potrebe dotjecala za prođu.

Prvotno se sve oranice prostirahu južno i jugozapadno Đurđevcu. To je tlo pjeskovito, humozno, gdješto samo ilovasto. Nekada usljed slabe obrade i slabog gnojenja vrijedilo je kao ne baš osobito plodno.

Prvoj većoj potrebi i potrazi oranica udovoljavalo se krčenjem šikara, napose krčenjem konačkih šumskih parcela, što ih je narodu ustupljivala država, kako smo to već prije spomenuli. Upravo [28] ove oranice, što su nastale na krčevini dravskih šuma, postale su s vremenom oranice prvoga reda: tlo je vrlo humozno, te mnogo nosi. Sav iskrceni areal obratio se postupno u oraću zemlju, koja je tako vrijedila više no ikoji drugi oblik kultiviranja. Tako su konaci postali eminentno oranice i to najbolje oranice. Radi toga su konaci u ono vrijeme teškog rada i slabog rentabiliteta polja đurđevačkoga zadobili svojom rodnosti veliku važnost i dobar glas. [29]

Govoreći dakle o najstarijoj ekonomiji

valjalo je kao njezinu najistaknutiju formu istaknuti u prvom redu stočarstvo, a potom ratarstvo. Jedno s drugim dopunjavano činilo je glavne faktore ekistenciji tadašnjih kuća.

Općeniti karakter, tip starih gospodarstava jest stočarski. Osim toga što je stočarstvo u savezu s poljodjelstvom davalo uglavnom život ljudima – bilo je ono i jedino sredstvo, koji se solazilo do većeg dobitka. Kako potrebe oko kućnih izdataka za samu kuću i njezine članove nijesu bili velikih dimenzija, lako ih se s takovog načina podmirivalo.

Općenita privreda relativno prema današnjoj bila je manja, ali joj je s jednostavnijeg načina života i potreba bila manja. [30]

Fizionomija mjesta i okoliša.

Zemljišni posjed. Sav posjed što bi ga neka kuća posjedovala, nalazio se u polju na nekoliko mjesta, ali čestoputa i sav na okupu. Ako se i nalazio na više mjesta, bili su to veliki jedinstveni komadi zemlje. Običaj je bio – prije mnogo rašireniji nego li danas – da se oko jednog kompleksa zemlje ostavi za među dosta široka živica, šikara ili »seča«, pa takav ograđeni komad zemlje zove se »ograd«. I danas imade ograda, no ovi su samo slika starih. Današnji su ogradi malenih parcela, a ograđeni uskom živicom ili pače ničim, već se zovu ogradima samo zato, što su to nekad bili. Sve do dioba zadruga bili su posjedi u vrlo velikim komadima, 5 – 10 jutara. Kako je još za »prajâ« bio običaj polovicu polja uzgajati, polovicu zapuštati, tako je i kasnije za racionalnijeg kultiviranja uvijek jedna strana polja (istočna ili zapad-

na) zasijavana kukuruzom, druga pšenicom ili kojim drugim sitnim žitom. Tako je obično svaka kuća imala, a imade još i danas, krpu zemlje na [31] istočnom, krpu na zapadnom dijelu polja, t. j. svaku godinu naizmjenice jednu stranu za kukuruz, drugu za pšenicu ili drugo što.

Selo i okolina. U selo se može da dođe sa svake strane. Putevi ili ceste vode u svako obližnje mjesto. Državna cesta, »drum«, jest kao osovina, koja dolazi od Kloštra pa presijecajući Đurđevac odlazi u Virje. Oko nje se vrti cijelo selo. Osim ove vodi cesta u Kalinovac i Ferdinandovac, a obični seoski putevi u Mičetinac, Čepelovac, Budrovac, Katalenu, Šemovac te putevi do đurđevačkih konaka i putevi u polje na mekote.

Sva podravska sela mogu se podijeliti na ona uz obronke Bilo gore i ona u samoj podravskoj ravnici. U ravnici su Virje, Molve, Đurđevac, Ferdinandovac, Kalinovac, Sesvete i Kloštar; uz Bilo goru su Sv. Ana, Šemovac, Mičetinac, Čepelovac, Budrovac, Katalena, Kozarevac i Prugovac.

Đurđevac. Od starna spomena je vrijedan »Stari Grad« na sjevernoj strani Đurđevca, ponovo upotrebljavan za škole, za vrijeme Velikog Rata za konjsku vojnu bolnicu a u novije vrijeme i za vojarnu. Sazidan od cigle grad je smješten na umjetnom humku u obliku osmerokuta usred vrlo niske [32] i močvarne okolice. I upravo ta močvara i šuma, koja se nekad oko njega sterala, bile su mu najbolja zaštita. Opasan je bio bedemom sad već dijelom porušenim. Služio je za obranu protiv Turaka.

Od historijskog je spomena još kraj »Turen« (= toranj), što leži danas u polju uz put prema Čepelovcu i Mičetincu, gdje se nekad nalazilo mjesto Gjurgjevac ili kako se u najdubljoj davнини zvalo »Sošice«. I kraj polja zvan »taborišće« (tabor = rat, boj) po tradiciji je mjesto bitke s Turcima. Karakteristično je, ali još neobjašnjivo ime »Selnice« ili »Selišće«, dijelovi polja jugoistočno od Đurđevca. Drži se, da su tu bila nekakova naselja.

Među rijetkosti iz starijih vremena valja ubrojiti i kapelicu sv. Rozalije. Sagrađena je sva od drva a potječe od godine 1754.²

Staro đurđevačko groblje Sv. Lovrinca nalazilo se nekad na jugoistočnom rubu mjesta na jednom pjeskovitom humku. Na groblju je negda bila i kapelica, danas joj se ni trag ne zna. Kako se s vremenom Đurđevac proširio, ostalo je staro groblje [33] unutar mjesta. Kako je prostorom bilo postalo premaleno, načinjeno je nešto podalje od staroga novo groblje. Staro se groblje zapustilo, nije obnavljano, dok se nije konačno sasvim demoliralo. Na njegovom je mjestu danas njiva.

Mještani štiju groblje. Ono imade obični seoski tip jednostavnih u redove predanih humaka s većinom drvenih krstova. Samo gdje koji imućniji seljak ili gospodin imade željezni krst, ograđeni i obzidani grob, kameniti spomenik. Posebno mjesto na groblju uživaju samo umrli mjesni svećenici. Na groblju je i mrtvačnica, kućica, gdje su spremljene grobarske potrepštine.

Kad se kaže »selo«, razumijevaju se pod tim najprije kuće, dvorišta, vrtovi i travnici, zatim znači čitav kraj, što pripada selu, ili napokon sve ljude što su u mjestu (naselju).

Kuće su nekad bile nadaleko razmaknute jedna od druge, t. j. dvorišta su bila uz put šira nego danas; poslije su se diobom zadruga i familija »gruntišća« porazdijelila, te je pored prijašnjih uvršteno mnogo novih kuća.

Kuća i dvorište. Teško je u Podravini [34] zamisliti kuću bez dvorišta, vrta, dvora, travnika i gospodarskih zgrada. To su njeni bitni dijelovi, i pod imenom kuća, »iža«, razumijevaju se osim same kuće još i ovi njeni sastavni dijelovi.

Dvorište ili dvor jeste prostor pred i oko kuće. Kuća imade jedno lice, kojim gleda na ulicu t. j. prema putu, a drugo, kojim gleda u svoje dvorište.

Kuće su redovno građene uz cestu ili put. Uz cestu teče s obje strane najprije jarak za odvođenje kišnice; s ovima upored idu staze. Do staza su kuće.

Neke su kuće okrenute k putu, k ulici svojom duljinom, obično koje imadu tri i po više prozora (»obloka«) od ulice; neke su okrenute k ulici svojom širinom (»iže na dva obloka«).

Na mjestima, gdje ne međaši sa zgradama, dvorište je ograđeno plotom od dasaka, letava, šiblja, katkada i zidom. Dvorišni je prostor dakle uvijek ograđen. S ulice se ulazi u dvorište kolima kroz »velika vrata«, dok posebna »mala vrata« služe za ulaz ljudima. Drugog ulaza u dvorište ne imade.

² Izvještaj v. p. škole. r. s. u Gjurgjevcu za šk. g. 1913./14.

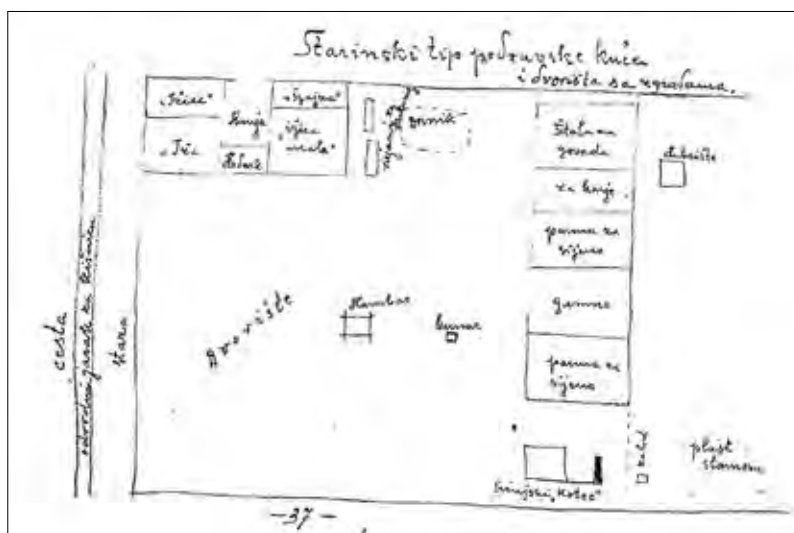
Dvorište seže sprijeda od ceste pa do nakraj gospodarskih zgrada straga. [35] Sprijeda se u dvorište nalazi sama kuća, »iža«, dok su niže u pozadini štala ili »škeden«. Među obim zgradama nalaze se u dvorištu kao stalna mjesta: drvocjep, gdje su u hvatove složena drva; hambar za spremu žita i oruđa; pred štalom ili otrag nje je đubrište i »svinjski kotec«; gdje god u kutiću »kotec za mladino« t. j. živad; koš ili virjan za spremu i sušenje kukuruza (u klipu), kakova »šupa« i zahod na manje istaknutom mjestu.

U dvorištu, u kome su poslovi u punom toku i gdje je živadi, nema nikakove trave. Potom se često poznaje, kakovo je gospodarsko stanje i gospodarstvo neke kuće. Nikad nije u boljega gazde dvor zarašten travom ni korovom, samo u siromaha. Inače su po dvorištima, ako su prostranija, u marljivijih i vrijednijih gospodara zasađene razne voćke: šljive, jabuke, kruške, orasi, trešnje, višnje, dudovi i dr.

Kuća je od kuće odijeljena plotom tako, te susjed k susjedu polazi ulicom, ali može obično i straga, preko vrta ili travnika. (»Něsem baš najlěpše opravljena, pak iti po vulice, idu poprěk«, reći će »dekla«, ide li preko travnika k susjedi.)

Odijeljeno straga iza dvorišta dolazi vrt za povrće, a za njim voćnjak, ili ako ovoga nije, onda »travnik«. Vrt, a negdje i travnik, ograđeni su daskama, šibljem (»protjem«), letvama ili [36] živicom (sečom); rjeđe su posve razgrađeni. Travnici nijesu isto što i livade po svom značenju, što je već rečeno, jer travnik pripada kući i čini s njom jednu cjelinu, dok su prave livade na drugim mjestima.

Kuća i pokućstvo. Još samo gdje gdje po selu naći je starinskih kuća. Napravljene su od »pletera« drvenih daščica i šipčica, koje su oblijepljene (»ocupane«) ilovačom. Takove kuće pokrivene su slamnatim krovom. Pored slame bio je običaj pokrivati kuće tankim daščicama, »šindrom«. Novije se kuće zidu ciglom slijepljenom »mortom« od pijeska i vapna ili opet ilovačom. Za pokrivanje krovova upotrebljava se u novije vrijeme crijep.

CRTEŽ »Starinski tip podravske kuće i dvorišta sa zgradama« [37]

Osnovna građa kuće raspada se u tri glavna dijela:

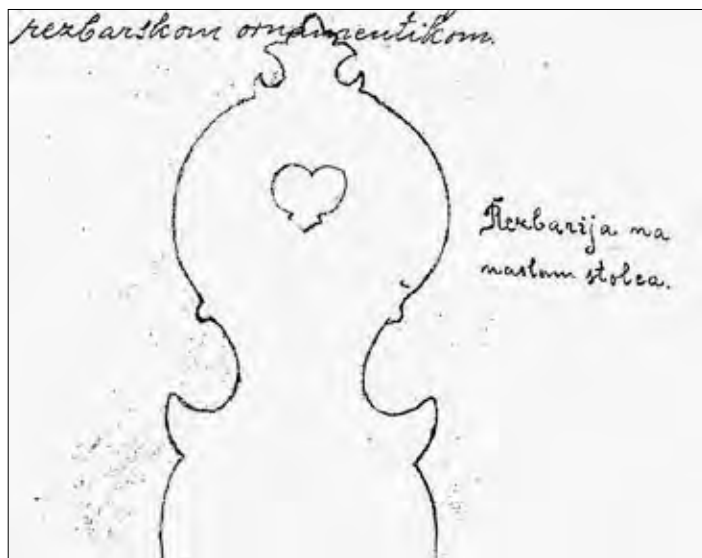
prva soba, jedna ili dvije

kuhinja s ognjištem

soba odostraga, »ižica«; upored s njom smočnica.

Prva soba do puta, najprostranija, služi za stan svim ukućanima. Nalazi li se sprijeda do velike sobe posebna mala soba, zvana »ižica«, smjesti se u nju obično domaćin ili najugledniji član, uopće onaj, tko imade najviše prava na odjelito stanovanje. Velika zadružna soba imade po više prozora, »ižica« obično po jedan.

Stalni inventar zadružne sobe jeste stol. On stoji u jednom kutu sobe. Do njega uza zid su dvije klupe i po koji stolac. Klupe i stolci obično su ukrašeni tipičnom narodnom rezbarskom ornamentikom.

CRTEŽ »Rezbarija na naslonu stolca«

Uopće se u kući može zateći ukućane u svako doba dana i godine na stanovitom mjestu i poslu. Zimi se sva čeljad po vas dan zadržava obično u zadržnoj sobi kod tople peći. Samo stariji izlaze za najpotrebnijim dnevnim poslom. Ljeti za trajanja poljskih radova, sva odraslija čeljad, nakon što su zajednički doručkovali, odlazi za poslom u polje, vinograde i drugamo i ne vraća se više kući, do večera. K večeri su opet svi zajedno kod stola.

Kuhinja je drugi glavni dio kuće. Središte joj je ognjište i »komin«. »Komin« je od ilovače ili cigle načinjeno povišeno mjesto, na kome se nalazi ognjište. Na ognjištu je »dreifuz« [39] na koji se postave lonci kod kuhanja. Pored komina načinjena je u kuhinji i druga peć »kotlenka« za veliki kotao. U velikom bakrenom kotlu, koji dolazi u kotlenku, vari se i »obkuvava« rublje, kuhaju za svinje bundeve i krumpir, vari i prepiče ulje iz bundevinih koštica i dr. Gdjegod uza zid u kuhinji nalazi se ormar za suđe ili ako nema ovoga, onda od dasaka načinjen »zdelnak«, pričvršćen o zid, gdje stoje zdjele, tanjuri, »zdeloprač« i ostali kuhinjski pribor.

Iz kuhinje je ulaz u smočnicu ili »špajzo«, koja se nalazi u trećem glavnom kućnom odjelu upored s malom »ižicom«. To je riznica smoka i prismoka. Tu stoji i kruh predan na »valači«.

U stražnjoj »maloj ižici« se ili stanuje, spava, ako je kuća brojnija, ili nije li to potrebno, smjeste se unutra posve neodređene stvari: brašno, razno suđe (»mertuće«), žito, oruđe i druge najrazličnije stvari. Sve što se nalazi po sobama, u kojima stanuju ljudi, zove se »poištvo«, pokućstvo. Neki dijelovi pokućstva smatraju se svojinom čitave zajednice, sviju članova kuće (kao stol, klupe), a neki su posebno vlasništvo pojedinih ukućana, ponajviše oženjenih parova (kao krevet, postelka, ormari, stolci). Pod je u starim [40] kućama zemljan.

Hambari, koji se obično nalaze zasebno u dvorištu, jesu spremišta za razno žito, oruđe i druge potrepštine. Kuća se nigda ne pravi na spratove, već se nad sobama nalazi tavan. Tavan je »ocupan« i oličen (»sflašren«) ilovačom. Na njemu se suši kukuruz. Za »pante« je u dimu obješeno meso (»rašćinjeno« krmče ili goveče), a drukčije je tavan remiza najrazličnijeg blaga.

Nikad se pod istim krovom s kućom ne nalazi i »šekret«, zahod. On je obično gdjegod u zabiti »zlupan« od dasaka, posve primitivan.

Osim kuće nema nikakvih drugih zgrada za ljude.

Zgrade za životinje. Druga glavna zgrada, koja se osim kuće mara nalaziti u dvorištu svakoga pravoga gospodara, jeste »štagalj«, »škeden« ili jednostavno zvana »štala«. Sve je pod jednim krovom, a sastoji od štale za krave, štale za konje, gumna za kola i od parme za sijeno. Ako kuća drži ovce, imade

Uza zid su smješteni kreveti, »postele«. [38] Njih je toliko, koliko je oženjenih parova u kući. Ne stanu li svi u prvu veliku sobu, smjeste su u »ižicu« straga ili u »ižicu« prednju. Pred krevetom se nalaze po dva stolca ili po jedna klupa. U sobi uza zid nalaze i ormari, »ladice«, s odijelom, ruhom i »platnišćem«. Pod krevetima se nalaze posebna vrsta ležaja zvana »postelka«, koji mogu uvući i izvući. Na postelkama spavaju djeca i uopće svi neoženjeni i neudati. Imade li djece previše, načini im se posebni ležaj u kojoj od sporednih soba. Odrasli momci mogu spavati u sjeniku ili u štali na »jari«.

U prvoj velikoj zadržnoj sobi se jede, spava i boravi preko dana.

i posebna štala za ovce, a ta se zove birkašnica. Ako je gospodarstvo veća, a prostor dopušta, grade se odjelito štale, odjelito parme sa gumnom.

»Škedni« su prvotno građeni svi od [41] drvene građe, a pokriveni su slamom. Temeljna građa su osnovni balvani, koji su među se povezani jakim »brvenjem«. Podrumi su bili rijetki, i to samo pod zidanim kućama. Mjesto njih pravili su u zemlji (u dvorištu, vrtu ili gdje god u blizini) velike rupe, jame koje bi odozgor pokrili gredama, zemljom i slamom. Na posebni ulaz može uvijek po volji unići u polupodzemni hladni i tamni prostor. Takove udubine zovu se »repnice«, jer su služile obično za spremanje repe, ali može da spremi u njih krumpir i drugo povrće. »Repnice« prave još i danas.

Pčelinjaci su zbiti od dasaka. Nalaze se obično na sunčanom i čistom mjestu u vrtu ili na travniku.

U novije se vrijeme štaglji kao i kuće zidu od cigle ili se bar podzidu, t. j. temelj se postavi od cigle, na uglovima i konstruktivno nužnim mjestima dolaze stupovi od cigle, među stupovima su daske, a krov je od crijepa. Staja za blago kao i soba za stanovanje je u tom slučaju sva zidana ili »obzidana«. No sve to ovisi o imućstvu. Imućniji zidu sve dijelove.

gdjegod na zaklonjenom mjestu u šupi ili suši nalazi se »stopa« za tucanje i mrvljenje prosa, heljde, bundevinih koštica, »glavicâ« (suhe plodnice lanenog sjemenja) i drugog. To je obično izdubeni veliki balvan; nad njim se nalazi [43] poluga, koja se nogom potiskuje, da sama svojom težinom pada i sitni u stupi pristavljenu stvar.

Redovno se u svakom dvorištu nalazi bunar ili »zdenec«. Do vode se dolazi na lagani način.

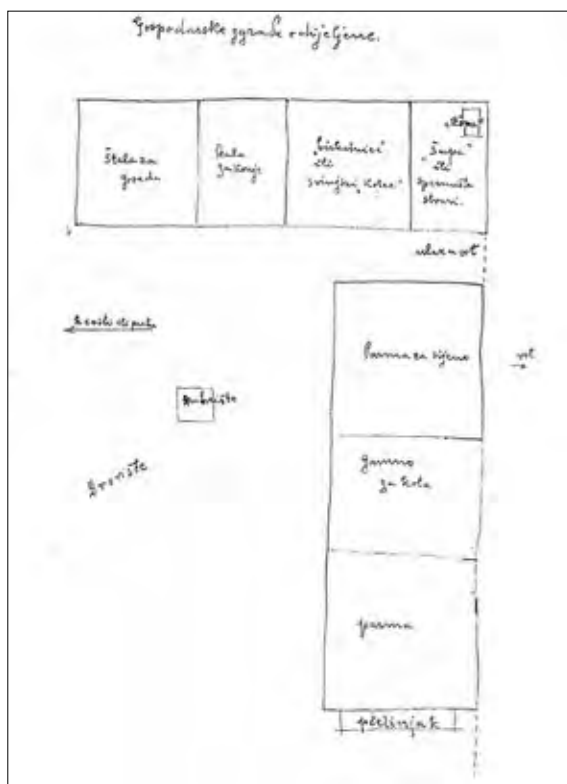
Podalje u okolici Đurđevca, u kraju zvanom »Seča«, gdje imade periodičkih potoka, bilo je od stare mlinova. Još više je takovih mlinova bilo, a i sada ih je na Dravi.

Građa. Materijal potrebit za gradnju kuće ili kojegod druge zgrade izrađivali bi ljudi sami. Za obradu drva starali su se vješti ljudi »cimermani«. Ciglu također priređivahu sami svaki sebi. Drvo za građu dobivalo se po potrebi besplatno.

S estetske strane bile su stare gradnje, i ako iz propadljivog materijala, dosta dotjerane. »Cimermani« su bili vješti svakovrsnom ukrašivanju drveta rezbarijama i slikarijama. Osobito su se ukrašivali okviri prozora i vratiju, stupovi po trijemovima, vrata, strehe, i dr. Osobito se rado ukrašavalo »hambare« pa koševе za kukuruz. Svud se uopće vidjelo nastojanje za dotjerivanjem i poljepšavanjem.

Tim smo izbrojili zgrade, što se nalaze kod kuće. No svaka veća kuća, koja imade vinograd i konak, imade po kakovo zdanje i u ovima. O »klijetima«, zgradama u [44] vinogradima, bilo je već govora.

Na konacima je bio neki posebni život. Za stoku, što je tu boravila za ljeta, bila je sagrađena štala, u koju je bilo uvijek i malo gumno i parma za spremanje sijena sa konačkih njiva. Pored štala bilo je i posebnih obora ili »torova«, kamo bi se preko noći zaklanjale svinje. Stoku je čuvao po jedan oženjeni par iz zadruge. Za ono vrijeme, dok stanuje na konaku, veli mu se da je »majurec«. K štali, rjeđe napose, pridjeljana je za majurca mala sobica. S vremenom bi osim štaglja gradili i odjelito male kućice za stanovanje. Takove su kućice imitirale uglavnom onu doma.

CRTEŽ »Gospodarske zgrade odijeljene« [42]

Hrana i posuđe.

Spremanje mesa, smoka i sočiva. Sve što se jede i za jelo sprema, zove se »rana«, jelo. Sredotežna sila svega spremanja ljetine leži u tome, da svaka kuća imade »ranjenika«, t. j. tovljeno krčme, koje pod zimu kolje i suši. Gdje se ne smože »ranjenik«, tamo je »bokčija« i glad; no takovih je kuća vrlo malo, u starini ih nije ni bilo. Već za rana ljeta skrbi se oko toga, da se o sv. Jendrašu (koncem studenoga) imade što »smoditi«. Smodi se tako, da se brav obloži slamom, koja se potom zapali i tako se s brava ukloni dlaka. »Raščiniti« [45] svinju na komade ne umije doduše svatko, no nađe se u selu uvijek na pretek i vrljih vještaka u tom poslu, jer to za njih nije neugodan posao. Taj dan ih se časti. Meso se poslije kroz koja dva tjedna rasalja u »rasolu«, zatim se povješa na tavan o pante u dim, gdje se dobro zadimi i osuši, kako bi ostao ljeti preko godine što čišće od crva i druge gamadi.

Nekada se ubijalo u svakoj zadružnoj kući, koja je brojila više članova, redovito godišnje po nekoliko tovljenih brava, a k tome još i po koje goveče, obično mladog vola ili junicu. Kadgod kroz godinu dolazile bi na red i ovce, gdje ih je bilo. Danas toga više nije, van ako tko za nevolju dotuče blašće, kad ga stiže nesreća. No redovno klanje »ranjenika« još je posvuda u običaju.

Svakoj je vrijednoj domaćici stalo do toga, da raspolaže dovoljnom količinom masti, što će je trebati kroz cijelu godinu. Mast je ovdje naime glavni predmet začina jelu, ulja dolaze u obzir u minimalnoj mjeri. Domaćica stoga nastoji da se što više slanine »zecvre« (gl.: cvrti, zecvrti). Ponestane li u kuhinji masti, prvi, koji tu nestašicu oćuti, jeste domaćica.

Redovito se sprema za zimu razno sočivo: krumpir, kupus, grah, bob, repa, proso, heljda i razno povrće. [46] Kupus i repa se »nariba« u badanj »zelenjak«, gdje se pod pritiskom kiseli. Svaka će si domaćica povrh toga spremi u repnicu ili u podrum peršina, mrkve, povrtnice it. d. Žito je spremljeno u žitnici, te se od vremena do vremena vozi u mlin ma meljavu. Izim kruha brašno u drugom obliku gotovo ne dolazi u obzir kao hrana za ljude.

Za »kašu«, koja u zimskim danima družini daje glavnu hranu, upotrebljava se proso, heljda i »šrot« (= kukuruz krupno samljeven). »Šrot« se melje u mlinu, a proso i heljda se priugotove kod kuće.

Iza masti najvažnije čega mora biti u svakoj kući, jeste mlijeko. Ono se troši odmah nakon »podóje« prijesno ili kuhano ili se sprema u čupe, gdje se kiseli. I kiselo se mlijeko jede, osobito ljeti. Inače se »vrnje« obere, a od njega se (od »vrnja«) »moti« putar, a od obranoga kiseloga mlijeka, pošto se malo pritopi, cijedi se sir. Iscijedena »sirotka« ide u napoj krmcima ili kravama. Putar se nikad ne jede, nego se pretopi u »maslo«, kojim se začinja jelo baš tako kao i mašću.

Ako se krave preko ljeta drže na konaku, brine se s mlijekom majurica. Koliko se može da sami potroši od mliječnih proizvoda, sprema na veliko i šalje kući. Ona pravi mslo, najvažniji mliječni produkt, i sir »čebričnak«. »Čebrica« je sud (obično drveni) u koji se trpa sir, [47] koliko ga god bude. Sir se dobro posipa paprikom. »Čebrica« je ozgo pokrita daščicama, koje se posebnim vijkom čvrsto pritisnu. Tako se sir pod pritiskom nakon stanovitog vrenja ukiseli, poprими novi tek, miris i okus, pa kao sir »čebričnak« služi društvu za hranu.

Za hranu se spremaju i neke druge stvari kao pekmez od šljiva, suhe šljive, grožđe, jabuke, orasi, kutine, kostanj i dr.

Stari je običaj u svim kućama malima i velikima, da sva čeljad jedu zajednički u jedno doba. To su zajednički obroci.

Redovna obroka budu dva ili tri. Ujutro nakon posvršenog jutarnjeg kućnog posla ili prije nego će družina otići na rad u polje, dijeli se »ruček«. »Ruček« je obilan i hraniv. Kad odraslija čeljad radi kod teškog poljskog posla, ne vraća se o podne kući da jede, nego se poslenicima nosi jelo u polje. To je »obed«. Objed je tad obilan i zasitan. Nalazi li se sva družina kod kuće kod nevažna posla, ne dobiva o podne redovitog obroka. Tek ako se nađe što voća, komad kruha, malo sira i slična. Večera je redovito obilna i sprema se uvijek. Kod potpunih obroka donosi se na sto juha, meso, varivo (jedno ili po dvoje).

Kruh se peče u posebnim »krušnim pećima«. On je obično kukuruzni ili ječmeni (u [48] siromašnijih), rjeđe raženi, a vrlo rijetko pšenični. Može da bude i »smesni«, t. j. iz pomiješanog brašna razne vrste. Od kukuruznog brašna peče se često »zlevanka« i kuhaju »žganci«. Od pšeničnog brašna samljevenog krupnije, »na flò«, pekla se najobičnije samo pogača. U starije vrijeme, kad je bilo malo mlinova za najsitniju meljavu pšenice ili za »pajtlanje«, pekli su se od takovog finog brašna vrlo rijetko kolači.

Najobičniji tipični kolači bili su (a i danas su) »mazanica«, »orevnača«, »makovnača«, »strukli« (kolač sa sirom i jajima) i »digani kolač« (kolač s kvasom). O Božiću i Uskrsu peku s neki posebni kolači samo k tim danima: »kongluf«, »pletenice« i »pereci«. Specijalitet su i »makvići«, što se priređuju samo u stanovite dane i zgode.

Pored ovih postoji i mnogo drugih priredbi, a peče se uvijek u posudama, nikad u pepelu ili tlu peći, osim kruha, koji se stavi na pometeno tlo krušne peći.

Najobičnije su posude: lonci, zdjele, tiganje, tanjuri, konglufenka. Sve je to posuđe načinjeno od gline, a prave ga seoski lončari. Za piće služe glinene »kante«. Kanta pečena od posebne vrsti gline, koja je služila za vino, zove se »srablivka«. Dobavljali su je od starine iz ludbreškog kraja u Zagorju. [49]

Posvjeta i ogrjev

Žižak i lampaš. Mala staklena posudica na drvenom stalku zvala se »žižak«. U žišku bi sagorijevalo »košćičino ulje«, što se priređivalo od bundevina sjemenja. Žižak stavljen u staklenu kutiju, a bi bio zaštićen od vjetra i ujedno manje opasan za prouzročenje požara, zove se »lampaš«. Žiškom se svijetli u kući, lampašom u staji.

Svaka kuća dobivala je redovno svake godine stanovitu količinu (2 hvata³) drva za ogrjev. To je deputat ili »avajzung«. Pored toga dopušteno je na određene dane u tjednu izvoziti iz šume sve šumske otpatke, što bi također služilo za ogrjev.

Odjeća.

Sve ono što bi ljudima u dnevnom životu i radu trebalo, nastojalo se namaknuti iz vlastitih domaćih proizvoda i vlastitom domaćom radnom snagom. Tako je bilo i s odjećom. Narodno odijelo bilo je načinjeno od vune, lana i konoplje; obuća od kože. Svatko je toga imao kod kuće, valjalo je tek materijal obraditi. neke stvari kao laneno i konopljeno platno od [50] davnine se pripređuje u svakoj kući, te sami od njega kroje rublje i druge stvari. Za preradu kože nalazilo se u selu posebnih vještaka, koji bi umjeli kožu »fčiniti«, preparirati je, te praviti od nje opanke.

Narodna nošnja iščeznula je još pred kojih četrdeset, pedeset godina. Samo gdje gdje u kojoj staroj graničarskoj kući čuvaju se kao uspomena plave graničarske hlače, duga surka i prsluk – muško odijelo. Narodno žensko odijelo bilo je sve od domaćeg platna i domaće priredbe, a razlikovalo se kako po dobi tako i u raznim prilikama i zgodama. Nestankom muške narodne nošnje bila se proširila mađarska nošnja /široke platnene gaće/, dok i ova nije za vrijeme Velikog Rata posve iščezla. Danas se oblači na građansku.

Socijalni život.

Obitelj i zadruga. Od davnine ljudi su ovdje živjeli poput ostalih Južnih Slavena u zadrugi. Još pred pô vijeka bilo je takovih zadruga vrlo mnogo. Sad ih ima još samo nekoliko. U jednoj zadrugu znalo je biti i takovih članova, koji su si bili rođaci u daljnjim generacijama. Po dvadeset, trideset, [51] a katkad i po više čeljadi našlo se u jednoj takovoj zadrugi.

Zadrugom ravna i upravlja gospodar (gazda, domaćina, starešina). To je obično najstariji član; on nadzire i razdjeljuje posao, vodi računa o primitku i izdatku, on zastupa zadrugu prema vani. Položaj je njegov u kući uneke viši od ostalih članova, no nikada nije bio takav, da bi vrijeđao demokratske osjećaje ukućana.

Napredak zadruge ovisio o razboru, ambiciji, pravičnosti i ostalim vrlinama gospodara, ali jednako tako i o suradnji ostalih odraslih članova zadruge. Svi naime važniji događaji, zaključci, poslovi i drugo, sve se to obavlja u zajedničkom dogovoru gospodara i sviju muških zadrugara starijih od 18 godina. Taj demokratski princip temelj je pokoravanja, radinosti i cijelog napretka kuće, jer na što se zadrugari sami svojom voljom odluče, to rado i čine.

Pored domaćina uvažnije mjesto među ženskinjem uživa i gospodarica, koja se brine, redi i nadzire sve poslove, koji se tiču samo doma. Ona – dakako uz savjet i pomoć ostalih žena – određuje, što i kako će se kuhati, koja od žena što da radi u kući. Na njezinoj je brizi, da smočnica i ostala spremišta hrane

budu za zimu dobro opskrbljena, i time tako [52] razređuje, da kroz godinu ničega ne ponestane. Gospodarica je obično žena gospodara. Ona vazda znatno utječe na gospodara i na cjelokupni napredak zadruge.

Manje jedinice u zadrugi jesu obitelji. Muž i žena imaju u zadrugi neke stvari »svoje«, što ne pripada zajednici. To su obično: »postel« (krevet) i sve što je na njemu, zatim »ladica« ili ormar, gdje spremljeno njihovo odijelo, ruho, »platnišće« i još neke stvari. Katkada, ako je žena donijela za miraz štogod zemlje ili novaca, imaju i svoju prćiju. Dotična obitelj može s tom prćijom tjerati unosni posao, koliko im dopušta vrijeme izvan zadružnih poslova. Zadruga ne vodi o prćijama nikakove brige niti hoće da znađe za njih.

Dužnost je muža i žene, da othranjuju i odgajaju svoju djecu. No čini se da taj posao u zadrugi nije odviše težak, jer sama zadruga ide u tom na ruku. Svako dijete u zadrugi uživa kod godišnje diobe svega onoga što je kroz godinu potrebno za odjeću, obuću i drugo, posve jednaki dio kao i svaki drugi član zadruge. Tko imađe više djece, više ga zapane na zajedničkoj diobi dobara.

Cijela zadruga ima da zajednički bdije nad ćudoređem, vladanjem i društvenim kretanjem svojih članova. [53]

Duh zadružni prožima sve članove, njim se misli i osjeća. On vrlo moćno upliviše i na obitelji, koje se nalaze u zadrugi. Zajednička društvena ljubav ili privrženost, zajednički veliki život, u kome su svi članovi povezani jedan o drugog velikom intimnošću i međusobnim poznavanjem čini, da ni muž ni žena nijesu, osim bračnih dužnosti, onako mnogostruko uzajamni i privrženi kao što je to običaj kod samaca (obitelji, koje ne žive u zadrugi). Žena je pokorna svome mužu (»gospodaru«); ona ga štuje i cijeni, brine se za njegove potrebe i za potrebe djece, a uza to ona ga ne mora i ljubiti. Ona se zato ne osjeća niti nesretnom niti osamljenom, samo ako joj je drukčije dobro.

Pridonosi takovome poimanju doduše i to, što je položaj žene u starije vrijeme bio znatno niži od muškarca. Ona njemu ni u kome pogledu nije bila ravnopravna. Potčinjena kakova je bila, nije se usuđila pokazivati mužu mnogo ljubavi niti ju gojiti; ona je smjela i jedino morala štovati svoga muža, koji je bio njen gospodar. U staroj se zadrugi ne cijeni ni sluša savjet ženskinja. One svuda vrše volju svojih gospodara muževa, a da se i ne pitaju, da li im je vazda s voljom. Ali kod toga valja odmah naglasiti, da taj položaj žene nije [54] onako bespravan kao kod muhamedanskog dijela našega naroda. Tamo je žena zapravo ropkinja, a u zadrugi je ona ipak ravnopravni član, tek nije bilo časno muškoj glavi da ište savjeta i divana u »duge kose«.

Sve kućne i veće poljske poslove obavljaju bez razlike – osim djece i staraca – svi zadrugari zajedno. Izuzimaju se samo bolesni. Ipak imađe nekih poslova samo muških i nekih samo ženskih: osobito teške poslove oko gospodarstva obavljaju samo muški /kosidba, mlaćenje, oranje, sijanje i dr./; lagani pak poslovi obično su ženski kao primjerice tekstilni i drugi ručni radovi i dr. Sramota je muškima miješati se u poslove ženske, a tako i ovima u poslove muške.

Imađe i takovih posala, koje obavlja stanovita čeljad. Od oženjenih muževa jedni su konjari (ako je zadruga manja onda samo po jedan), jedni govedari ili volari. Po jedan oženjeni par odilazi s proljeća sa stokom na konak. On je tad majurec. Momci su (a nije li njih, onda djevojke) pastiri: jedan je kravar, drugi svinjar treći ovčar. Pastiri mogu sa stokom da budu trajno na konaku. Ovakovo razređivanje ka stanovitom poslu te godine obavlja se rano s proljeća pred Đurđevo i ta razdioba ostaje po godinu, dvije ili tri, a tad se opet ponovo razređuje i zamjenjuje: koji su prije bili jedno, sad [55] su drugo.

Sva imovina pokretan i nepokretna zajedničko je i jednakopravno dobro sviju članova zadrugara. Nitko ne može od zadružnoga ništa za sebe tražiti niti svojatati. Svadbe, pogrebi i drugo slično namiruje se iz zajedničke blagajne.

Za miraz djevojka nigda ne dobiva zemljišta, nego nešto od pokretnine. Najnužnije već uobičajene stvari djevojci, kad se udaje i momku, kad se ženi, pribavi zadruga, ostalo otac i mati koliko mogu i hoće. Premda se nije gledalo kao danas tako mnogo na miraz, ipak se nije ženilo i udavalo iz ljubavi više nego li i danas, jer su ženidbe i udadbe bile pod velikim uplivom roditelja i drugih članova zadruge, koji su također htjeli da se čije i njihova riječ za ili kontra obzirom na buduću snahu ili rodbinu.

Dioba zadruge na porodice moguća je, kako je zakonom bilo ustanovljeno, samo onda, kad je na svaku novu kuću bez razlike moglo doći 6 jutara zemlje. Naravno da je dioba tim bila vrlo teška. Mnogi

su obilazili silu zakona time, što su u besjcenu kupili potrebni broj jutara zemlje na Pijescima, samo da se mogu razdijeliti. Dijelilo se na »duše«. Svaka duša imala po jednako pravo i jednaki dio. [56]

Zadruga sa zadrugom, susjed sa susjedom lijepo su se slagali. Uopće je društvenost u velikoj mjeri razvita.

Tuđa svojina je uvijek dobro pažena i poštivana. Ipak se u kraju od starine nalazilo notornih tatova, konjo- i svinjokradica. Ukradeno blago protjerali bi preko Drave u Mađarsku i tamo prodali.

Narod je živio priprosto, relativno prema svojim tjelesnim i duševnim potrebama i obilno nikad ni u čemu ne oskudijevajući.

Svaki posao načinio je narod pjesmom i šalom, od kojih se neke i dandanas opetuju.

U priprostoju duši svojoj stvorio je kod svakog posla i zanimanja, u svakom koraku društvenog života svoje stalne običaje i navike.

U ćudorednom pogledu bio je na velikoj visini. Iskrenost i istinoljubivost, dobroćudnost, gostoprimstvo i nabožnost bile su mu osebine. Ambicija, poduzetnost za praktičkim ciljevima osobito su se razvili. Kako mu je pogled pružen po nizini, prikovan o ravnice bez dalekosežnih pogleda s visina, tako su mu i misli i težnje ostale materijalne ne mogav se iz dnevnog života vinuti ka višim idejama i željama. Iz njegova [57] gnijezda niknulo je mnogo muževa blagih, ozbiljnih, trijeznih, štedljivih, radišnih, ambicioznih, pak i bogatih, raskošnih i škrtih, ali nažalost za ideje zauzetih vrlo malo. Djeca smo »geografskog miljea«.

* * *

U prvom stadiju dakle kulturno-ekonomskog razvoja sretamo Đurđevac kao jednu za sebe gospodarski, i ako ne prebogatu, ali snažnu figuru, za život dalji ekonomski razvoj posve sposobnu. Kao takav Đurđevac je već u to rano vrijeme bio kadar za sebe živjeti. Njegov oblik ekonomije: stočarstvo s dobrim temeljem ratarstva doista je podavao cijeli život tadanjeg ljudstva, a da se nije osjećala potreba bilo kakve strane pomoći. (Nije se osjećala potreba industrijske fabričke robe; nije bilo nikakov želja za onakovim kulturnim fazama, koje dovađaju sobom dotjeraniji jednostavnosti oprečni život; ne odlazi se za zaradom nikamo, najmanje u Ameriku.)

Valja svakako već sada istaknuti, kako su dobrom gospodarskom temelju doprinijeli već zarana upravo sami konaci. Oni su omogućili šire napasanje stoke, a svojim lijepim i rodnicima [58] oranicama bili su glavni faktor tadanjeg ratarstva. Uza svaku bolju kuću susrećemo takav konak. Konak je dika i ponos svake zadruge napredne zadruge. On se brižno obdjelava i iskorišćuje. »Majurec« se ponosi svojim stadima i svojim nadgledništvom na konaku. Konaci su tada na svojoj visini.³ [59]

³ Kako se dobro živjelo na konacima, svjedoči i motiv stare još i danas mnogo pjevane pjesme:

Pozvale so dekle dečke – huja, haj!

Na konake đurđevačke:

Dajte dečki na konake,

Sebom dude dopelajte;

Dopelajte sebom dude,

Kaj nam šnimi lepše bude!

Kad so dude zaigrale,

Majurice zaplesale.

Plešite nam majurice,

Dok se spečo gibanice.

Plesali so se do pantov,

Krpe vise iz opankov.

Zaplesali tak polnočko,

Pojeli so celo kvočko.

Zaplesali jeno vuro,

Pojeli so celo puro;

Još bi bili jeno tele

Al' se tele teško dere.

Ta je pjesma tipična za Đurđevac i đurđevačke konake. Mnogo je i drugih narodnih pjesmica, ljubavnih, erotičkih i sličnih, kojima su motivi vezani o konačke krajeve i život tamošnji, znak da su konaci na cjelokupni ne samo materijalni, već i moralni život društva mnogo utjecali.

Svi su ti konaci osim nekoliko iznimaka stalno pripadali kući ili zadrugi u Đurđevcu. Na njima se redovno ne stanuje, premda je na nekima načinjena i mala kućica. Na njih dolazi samo svake godine jedan član (jedna obitelj) iz zadruge kao »majurec« sa stokom. On tu napasa i brine se za stoku, zemljište pak t. j. mekote dolazi obrađivati cijela kućna družina.

Takove konake, u kojima se stalno ne stanuje, nego dolazi samo na majurstvo, možemo zvati »ovisni konaci« za razliku od drugih, s kojima ćemo doći u dodir u rugom dijelu našeg prikaza. [60]

Promjena ekonomskog karaktera i razvoj »samostalnih konaka«.

Veće pedesetih godina prošlog stoljeća opažala se tu i tamo tendencija k izvjesnoj promjeni dotadašnje ekonomske konstelacije. Pojedinoj zadrugi već je tada trebalo usljed velikog porasta članova pribaviti novog zemljišta za obradu i povećati broj stoke. No time se još nije karakter gospodarenja promijenio: tip stočarsko-ratarski ostaje i dalje još neko vrijeme.

Promjene većih dimenzija pojavljuju se nekoliko decenija kasnije. Koncem 19. vijeka, kad se većina tih promjena i zbilo, nalazimo sadašnju konfiguraciju ekonomskog oblika već stalno izgrađenu.

Promjene, što su se zbile, uglavnom su posljedica:

1. relativne prenapučenosti obzirom na mogućnost opstanka kod dotadanje ekonomske forme;
2. diobâ zadruga i velikih gospodarstava na samostalna mala [61] gospodarstva.

Te promjene obuhvataju:

1. transformaciju stočarsko-ratarskog ekonomskog tipa (sa eminentnim stočarstvom) u tip ratarsko-stočarski (s ratarstvom eminentnim);
2. razvitak samostalnih malih (obiteljskih) gospodarstava;
3. postanje »neovisnih konaka« kao zasebnih malih gospodarstava i evolucija novih naseobina.

Neprestani prirast žiteljstva iziskivao je i paralelno povećanje ekonomije. Tome se udovoljavalo uvijek tako, da se proširio opseg zadružne zemlje i pomnožio broj stoke. Ali samo što to nije išlo tako u beskonačnost. Proširivanje zemlje i uzdržavanje stoke našlo je svoju granicu. Kad se jednom prestalo s diobom erarske zemlje, a to je uskoro došlo, čim su se porazdijelili svi »otpaci«, »Waldwinkel« i po državnu ekonomiju neubrojivi dijelovi zemlje, nije bilo više čime da se udovolji traženim potrebama. Pa i preostala imovinska i erarska šuma i parcele nije se uvijek davala narodu u slobodno iskorišćavanje za njegovu stoku. Što dalje, pogodnosti se te sve većma [62] ograničavaju, dokidaju.

Usljed takovih prilika valja ograničiti broj stoke. Ali da cijeli gospodarski nivo ostane nepromjenjen t. j. da gospodarstvo i s njim cjelokupna privreda ne nazaduje, nego da se održi ako ne više, a ono bar u jednakoj visini kao i prije, valjalo je pomišljati, kako bi se ono, što ne može da pruži više stočarstvo, nadoknadilo intenzivnijem, povećanim ratarstvom. K tomu je mnogo pridonijelo i iskustvom stečeno znanje: obrađivano tlo je uvijek većma kadro ishranjivati društvo nego li stoka; samo što je obrađivanje tla mnogo teži posao od lagodnog stočarstva. Ali budući da drugo nije preostajalo, valjalo je početi za ovom krutom spoznajom.

Tlo, koje je dosele držano za livadu ili što drugo, obraća se u oranicu. Potražen je svaki dosada napušteni, neizrabljivani dio zemlje. »Šikare« i »pušćare«⁴ redom su kultivirane. Suvišne livade [63] po poljima, koje su drukčije podesne za zemlju mekotu⁵, postepeno se pretvaraju u oranice.

Mnogo je takovih suvišnih livada bilo po konacima. Sad u potrazi za oranicom i one su se izmijenile. Na konacima počinju da prevladavaju pretežno oranice. Njiva je ostavljena samo tamo, gdje tlo ne odgovara za zemlju mekotu.

Princip ekonomičke štednje, a ujedno podvostručene koristi, postignut je time, što se zemljište ne ostavlja više na ugaru, u praji. Veliki je gubitak, kad cijela jedna polovica oranica ostaje bez koristi na ugaru, a može da se obradi. Kako je bilo prisiljeno da se stoka drži ponajviše u staji, moglo se više

⁴ Često se prije zemljište na ugaru ostavilo ne samo stanoviti niz godina, nego se zapustilo na neodređeno vrijeme; čestoputa se na nj, ako je kuća posjedovala dovoljno zemljišta, nije ni računalo. Takove zapuštene, a nekad ili rijetkokad obrađivane čestice zemlje zovu se »pušćare«.

⁵ Mekota se uvijek zove oranica i obratno: svaka je oranica mekota. Livada ili koji drugi oblik kultiviranoga tla nigda se ne zove mekota.

gnojiti, pa je tako bilo moguće, da se čitava površina mekota svake godine iskorišćuje. Koliko ne bi dostajalo stajskog gnoja, pomoglo bi se time, što su u praju sijali grahoricu ili koju vrstu djeteline, čime se onda tlo popravilo. Sama grahorica ili djetelina je bila od koristi kao hrana za stoku, a nakon toga se druge ili treće godine na istom tlu sijalo žito. Stalno držanje stoke u staji omogućilo je veću produkciju gnoja i pitanje popravka zemljišta riješeno je konačno tako, da se zemljište [64] ne ostavlja više na ugaru, a niti se u svrhu popravka zasijava grahoricom, jer gnoj nadomještava jedno i drugo. Mekote svake godine rode žitom, izmjenice pšenicom ili kukuruzom.

Razumije se, da je usljed tih okolnosti i cijena žitu porasla. Kad se spoznalo da svaki komadić zemlje može da bude od koristi i da će dobra biti okupirano i kultivirano, a napose u oranicu pretvoreno sve što se god može iskoristiti, onda je svakome bilo stalo do toga, da zahvati i osigura za svoje potrebe dovoljnu količinu zemlje.

Naprotiv stočarstvu, jer mu nema više izgleda za široku gojidbu, pada važnost iz dana u dan. Ono se restringira na najnužnije. Sav višak stoke, kojim se prije moglo po volji raspolagati, bilo unovčiti, bilo kod kuće konsumirati, otpada iz računa. Od stoke se uobičajilo držati samo ono što je za voz: par konja ili volova. Od krava drži se samo potrebni broj za mlijeko. Telad od krava se unovčuje, a tako i ždrebad. Još i veća redukcija stoke u svrhu što lakše prehrane postizava se time, što se za obavljanje gospodarskih posala – osobito kada su nastala malena, sitna, rascjepkana gospodarstva – stalo upotrebljavati samo krave. Tim se znatno smanjila važnost konja i volova u gospodarstvu. [65]

Na mnogo dulje vrijeme ostalo je nepromijenjeno svinjogojstvo. Ono je postalo uneke još i važnije no prije, i to upravo po tom, što je nakon pada govedarstva upravo na nj otpadao najveći dio u cjelokupnoj privredi. Kako svinje dobivaju jedan dio obroka kod kuće, a ostalo traže na paši, nije bilo tako teško odgajati ih. Ipak je gojidba svinja s vremenom reducirana na sve manji i manji broj kuća.

Važno je naglasiti činjenicu, da je usprkos redukcije broja stoke, njenog smanjena, prihod od nje, ako ne jednak, ali nije mnogo ni zaostajao za prihodom, koji je prije pritjecao od mnogo većeg broja. Razlog leži u tome, što je čitav postupak oko hranidbe i njege stoke s temelja promijenjen. I upravo je ova promjena bila početak racionalnog timarenja. U prvom već početku toga nastojanja može se zapažiti prvo: drži se najnužnija stoka za voz i obavljanje gospodarskih posala; drugo: koliko je prema imućstvenim prilikama moguće, uzdržaje se neki broj stoke, s kojom se računa na unovčenje, dobit. A to je sada gospodarska novost. U vidu dobitka stoka za tegljenje ne igra nikakovu ulogu, kao da je i nije. Ali se zato tim više polaže važnost na stoku, koja će donijeti prihod. Takove vrste stoka može biti: lijepe junice, parni volovi, gojene krave; k [66] tome se za prodaju tovi svake godine određeni broj krmaka. Sva je ta stoka hranjena u staji; ona se hrani dobro, obično sijenom i žitom, svinje žitom i dobrim napojem. Da se u svemu tom nastojanju poluči što veći rezultat, potražuju se bolje goveđe rase, odličnije formom i sposobnije za tovljenje. Svinjska rasa (»baguni«) do danas je ostala nepromijenjena, jer se za ovaj kraj pokazala najpodesnijom.

Druga koja vrsta stoke i ne dobiva važnost. Ovčarstvo postepeno propada, dok pred kojih dvadesetak godina nije posve propalo. Sad mu nije ni traga.

Kako vidimo, važnost sijanja žitarica raste. Žita se mnogo više troši za stoku nego prije, osobito za onu, koja se tovi i hrani⁶ za prodaju.

Glavno je žito kukuruz. On se sve više sije, jer pored toga, što je kao i dosada bio glavna hrana ljudima, upotrebljava se u mnogo većoj količini no prije za stoku, osobito za tovljenje volova i svinja. Kukuruz je posve zamijenio [67] žir i bukvicu.

Paša po livadama, njivama i drugdje još je uvijek postojala, ali ne više kao isključivo vrelo prehrane, nego samo kao pripomoć i olakšica hranidbe u staji. Što dalje, ti i ta mala pripomoć prestaje, dok u novije vrijeme nije gotovo posvema nestala. Sve se blago za cijele godine uzdržaje u staji. Tim počinje ra naprednog iskorišćivanja stočarstva u svrhe ratarske.

⁶ Već sam izraz: stoku »na ránu staviti« pokazuje, da se za hranu ili debljanje toj stoci podavala neka bolja, vrednija hrana nego ostaloj, jer se i druga hranila, ali se za nju ipak ne veli, da je »na ráni«.

U većoj godišnjoj produkciji žita, češće se događalo, da ga je pretjecalo i za prodaju. Nakon boljeg obrađivanja i gnojenja te raznih olakšanja u radu uvođenjem praktičnijih gospodarskih sprava, prihod od naviška žita postaje jednim novim, redovnim i stalnim izvorom dohotka.

Tako se od stočarskog tipa ekonomije razvija tip ratarski, komu je stočarstvo dobra potpora, a ne cilj o sebi.

Osobito mnogo je doprinijelo toj nagloj metamorfozi ekonomskih tipova cijepanje zadruga, njihovo raspadanje.

Zadruga su bile pod zaštitom zakona i nije bilo dopušteno po volji dijeliti se i raskidati zadrugu. Po tadašnjem shvaćanju u zadrugi se nazirao najsigurniji temelj i garancija razvitka života ekonomskog i društvenoga. Prekid sa zadrugom i cijepanje na pojedinačke [68] dijelove značilo je slabljenje gospodarsko. Otuda je razumljiva tendencija vrhovnih vlasti, da se konservativna uredba održi što dulje.

Dijeljenju zadruga stavljeni su neki uvjeti /Hostinec. T. I. p. 209. o. c./ među ostalima, da svaki djelbenik pored kuće za stanovanje mora da dobije najmanje 6 jutara zemlje; nadalje da na diobu mora da pristane većina društvenih članova obojega spola iznad 18 godina starih. Prije nego će da se odijele, svaka obitelj, koja izlazi iz zadruga, mora da imade pripremljenu kuću, kamo će se naseliti.

Nije uvijek bilo tako lako udovoljiti tih zahtjevima. Mora se priznati, da se mnoga i mnoga zadruga dugo održala samo stoga, što joj nije bilo moguće ispuniti sve uvjete, koji su se morali ispuniti prije diobe. Najteže je bilo s prvim uvjetom, s određenim brojem jutara za svakog diobenika. Kako je nekada broj članova zadruga bio nešto veći – a svatko je imao jednaki dio – lako se desilo, da na kojega diobenika /obitelj; član, koji samostalno istupa iz zadruga/ ne bi došlo 6 jutara zemlje. Takovi su najobičniji diobenički po koji samostalni član ili obitelj bez djece. Obitelj s djecom uvijek dobiva više zemlje, jer svako dijete vuče na sebe svoj dio.

No sila zakona znala bi se i običi. [69] Bilo je slučajeva, kad bi u nedostatku zemljišta kupili gdje god bezvrijedne zemlje u bescjenu, samo da se podmiri traženi broj jutara i da se dioba može izvršiti. Poznat je i drugi način, da bi naime onome diobeniku, kojega ne bi zapalo 6 jutara, ostali članovi dodali od svoga, koliko bi mu trebalo do 6 jutara, i tkao bi se moglo dijeliti.

Ništa nije međutim smetalo novo nastaloj težnji koncem prošloga stoljeća, da se zadrugi život zamijeni novim, solitarnim, obiteljskim. Pojava je to uopće sociološko-psihološkog reda u razvoju primitivne društvene zajednice. Spiritus movens, koji izbija kao najjači, bila bi s većim duševnim razvitkom upored razvila spoznaja o vrijednosti subjekta, individua. Individualnost, koja u zajedničkom životu ne može da se bez štete ostalih članova osebujno razvija, nastoji da nađe slobodu. Riješivši se ostalih članova naći će obitelj mogućnost za svoje lično, individualno, slobodnije i jače razvijanje u otepljenju od zadruga, u samostalnom zasebnom vođenju života.

U zadrugi svi članovi zajedno čine i stvaraju jednu zajedničku dušu, kojom onda svaki član jednako diše. Pojedina obitelj se u zadrugi životu gubi. Jači psihološki razvitak pojedinca kao i pojedine obitelji u [70] zadrugi dovodi sa sobom i veće potrebe duševne i tjelesne. Zajednički život drži se, ne može toga pružiti. Otuda se pojavljuje nesnošljivost, nemiri, pravde. Zamamnost samostalnog malog obiteljskog života biva naprotiv sve većom, ona postaje idealom svake obitelji. Smisao za zadrugi život postaje nesmisao.

Cijepanje zadruga učesta naglo, upravo hrpimice. Ipak su se prije dijelile one zadruga koje je na to silio preveliki broj članova, nego li one, koje bi na diobu vukla sama želja za slobodnijim samostalnim životom.

Zadrugi dobro, kako je bila zajednička svojina, tako se i dijelilo na podjednake dijelove ili »na duše«. Obitelj s većim brojem djece dobila bi više toga, pa je kao samostalna, odijeljena, mogla da živi relativno jednako tako dobro kao i ona malobrojna.

Od svake zadrugi parcele dobio je svaki diobenik svoj dio tako, da je konačno i nakon diobe svaki samostalno izašli gospodar imao u malom posjeda na istim mjestima, na kojima ga je imala i zadruga. No dešavao se i takav slučaj, da bi jedan diobenik prepustio svoj dio na nekoj parceli drugom kojem diobeniku, a taj opet onom u zamjenu dao na kojoj drugoj parceli svoj dio. Tako je jedan i drugi imao na istom mjestu dvaputa veći komad zemlje nego bi to imao bez [71] zamjene. Napose se to rado činilo s konacima. Obično se jednome diobeniku dodijeli njegov nužni, pripadni dio zemlje na konaku; kod

kuće u Đurđevcu ne bi zato od zemljišta ništa dobio. A bilo je i zgodno nastaniti jednoga od diobenika na konaku i stoga, što bi tamo bilo već otprije sazidano nešto gospodarskih zgrada; nešto bi se još prigradilo i tako na laki način opskrbito jednoga diobenika.

Konačke zemlje bilo bi čestoputa i više nego bi pripadalo jednoga diobenika. Taj višak bi svaki diobenik, ako ga ne bi prodao, i nadalje obrađivao kao svoj konak. Naravno da takav konak jednog samostalnog gospodara, nastanjenog u Đurđevcu, nije po nj imao relativno onakovu važnost kao po zadrugu. Mali gospodar nije mogao da na konaku drži majurca za stoku, nego bi ga morao baš tako kao i ono polje u Đurđevcu u svoje vrijeme sam obrađivati. Kako je teško obrađivati neke konake, lako se vidi, uoči li se, koliko su udaljeni poneki od svojih pripadnih kuća u Đurđevcu (12 – 15 km). To je konačno i bio razlog, da su pojedini gospodari uvidjeli, da je mnogo zgodnije, ako je zemlja što bliže domu, jer je s malom družinom lakše da se obradi, te su došli na misao, da se konaka riješe.

Oni diobenici, koje bi zapalo, da se [72] nakon diobe kao samostalni mali gospodari nastane na konaku, osnivaju trajne konačke naseobine. To su »samostalni konačari« ili »majurci« za razliku od prijašnjih nesamostalnih zadružnih majuraca.

Samostalni konačari vode upravo tako zasebni, neovisni život kao i svaki drugi samostalni odijeljeni gospodar u Đurđevcu.

Takova konačka ekonomija u svemu je uređena tako kao i sva gospodarstva u matici u Đurđevcu. Može se donekle naglasiti, da je ipak u sisanju žitarica kukuruz na konaku bio znatno pretežniji no ostalo žito i to u daleko većoj mjeri nego li je bio kod đurđevačkih gospodara. Razlog je tome u pedološkom sastavi tla: konačko je tlo, kako smo već spomenuli, vrlo zgodno za sisanje kukuruza, dok je tlo đurđevačkih polja nekako u podjednako mjeri zgodno za sisanje obojeg žita.

Svaki samostalni konačar, koji vodi zasebno samostalno gospodarstvo na konaku, prekida sve veze sa svojom maticom u Đurđevcu. Vežu ga samo uspomene i rodbinstvo, dok i to u daljoj generaciji posve ne oslabi, upravo iščezne, pa se takav konačar osjeća više kao nešto od Đurđevca različito, samosvjesno, novo, što u stvari i jeste.

* * * [73]

Neprestanim diobama zadruga umnažaju se i samostalni konaci. Umnažanje to ne pritječe ipak u podjednako mjeri u svim konačkim stranama, već ovdje brže i na gušće, tamo sporije i na rijetko. Krajevi, koji su pružali sve uvjete za razvitak potpunog gospodarstva (po uzoru na maticu u Đurđevcu), bili su prije nastanjeni. Prednost imadu dakle, krajevi, gdje je podesno za kultivaciju kao za livade tako i za žitarice; krajevi uz ceste i putove, krajevi s ljepšom i zdravijom okolicom te višim terenom jesu prvenstveni.

Prvotne samostalne konačke naseobine bile su sporadičke, nepravilo porazbacane, međusobno nepovezane. Ali postupnom aglomeracijom vežu se sve većma jedna o drugu te poprimaju ovisnosređeniji karakter, dok se u nekom kraju formalno tako ne razviju, da potpuno prime oblik sela (Pavlanci, Grkina, Severovci i dr.). Nastaju tako naseobine, sela, tipa podravskoga, podunavskoga, poput ostalih sela u okolici. To je općenita tendencija sviju konaka. Konaci se ispoljuju kao nova izdvojena ekonomska naselja, kao organizam za život o sebi dostatan, samosvojan.

U isto vrijeme Đurđevac lišen »ovisnih konaka« mora da se ekonomski dalje evolvira, ali tako, da ne nalazi uporišta i upotpune svojem gospodarstvu u konacima već u [74] drugim ekonomskim forma. Kao konačna sinteza ekonomske evolucije karakteriše današnje gospodarsko stanje Đurđevca: borba o komadić zemlje, borba povoljnu ekonomsku situaciju. Zemlja je usljed relativno prenapučenog broja ljudi rasparcelirana na sitne parcele i malene posjede. Jedna obitelj posjeduje prosječno danas 3 – 6 jutara.

Svaka obitelj, imade li samo nekoliko sinova, mora da se bori, kako će doći do najnužnije zemlje, da ih opskrbi. Usljed toga zemljištu je vrlo velika cijena.

Uopće je u novo doba život gospodarski težak, dobro proračunan, ali kako je nevolja i oskudica najbolja učiteljica, gospodarstvo je vrlo uzorno i napredno.

Danas, kako je rečeno, nema više zadruga. Mali obiteljski život razvio se na rasulu zadružnoga. Što je god bilo većih kompleksa zemlje, gotovo je sve rasparcelirano tako e se čini, da i nije više što da se

dijeli. To je ujedno i krajni stadij evolucije agrarne ekonomije, kad se žiteljstvo relativno umnoži. Ovdje ovaj stadij svršava, a ujedno vodi na put drugih ekonomskih faktora.

Kao posljedice nemogućnosti egzistencije agrarne ekonomije u Đurđevcu javlja se iseljavanje žitelja te porast obrtničkog i [75] činovničkog proletarijata. Iseljuju se najsiromašniji. Prodadu svoju imovinu i otsele u kraj, gdje je zemlja manje cijene, kupe u tom kraju za prodanu svotu novu zemlju i tjeraju dalje isti gospodarski život. Ponajviše se seli u »vlašku«. To je kraj po brdima Bila prema Bjelovaru. Odlazanje u svijet na bilo koju vrstu zarade i u najrazličitije krajeve danas također nije rijetka stvar. Mnogi što ostaju kod kuće, a nemaju dovoljno zemlje, izuče zanat, i tako si pomažu egzistenciju. Najnovija je pojava, da se siromašniji nastoje pomoću školskih osposobljenja /a često i neosposobljenja/ domoći stalnog načina zarade, pa se tako umnožava i školovani proletarijat. [76]

Zaglavak.

Od onoga dakle Đurđevca, koji je u svome prvom početku raspolagao zemljištem na poretek, razvija se isprva stočarska ekonomija, u kojoj konački krajevi igraju glavnu ulogu. Usljed namnožavanja žitelja i dioba zadruga parceliraju se veliki posjedi, a osnivaju mala gospodarstva. Istovremeno se na konacima razvija samostalni ekonomski život, te on – prije uporište đurđevačke ekonomije – postaje i formira se u novo naselje. U to vrijeme metamorfozira se stočarska ekonomija u eminentno ratarsku. To je ujedno temelj racionalnog ratarskog gospodarstva. Đurđevac obzirom na relativnu prenapučenost na današnjem stadiju svoje ekonomske evolucije zaostaje snagom od svog prvotnog ekonomskog oblika, te valja da se pod pritiskom jačih faktora laća i drugih ekonomskih forma od kojih mu je život.

- Finis. – [77]

ABSTRACT

Ivan Kranjčev was born in Đurđevac on 1 March 1900 in a farmer's family. After elementary school in Đurđevac, he went to the seminary in Požega with his cousin Juraj, after which they both attended the Zagreb seminary. However, in 1921 he enrolled the study of geography with ethnology and ethnography at the Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences. At the end of his studies there, in 1926, he wrote his doctoral thesis entitled »Economic Development of Đurđevac and Đurđevac Districts«. As the life of Ivan Kranjčev was determined by a traditional family life, he was clearly inspired by that in the selection of the topic for his thesis. He obtained the information about the past and the traditional way of life for his thesis from older uncles, his parents and cousins.